

Obsah:

Úvod:.....	6
1. Kapitola: Krizová období a jejich dynamika	8
1.1 Kojenecký věk - základní důvěra proti základní nedůvěře	8
1.2 Věk batolete - autonomie proti zahanbení a pochybnostem	9
1.3 Předškolní věk - iniciativa proti pocitu viny	9
1.4 Školní věk - smysl díla proti pocitu méněcennosti.....	11
1.5 Adolescence - identita proti zmatení rolí	12
1.5.1 Rozlišení vývoje jedince z hlediska jednotlivých aspektů	13
1.5.1.1 Biologický vývoj.....	13
1.5.1.2 Psychický vývoj	14
1.5.1.3 Sociální vývoj	15
1.5.2 Některé rizikové formy chování dospívajících.....	17
1.6 Mladá dospělost - intimita proti izolaci	18
1.7 Dospělost - generativita proti stagnaci.....	19
1.8 Zralá dospělost - integrita „Já“ proti zoufalství.....	22
1.9 Shrnutí.....	22
2. Kapitola: Krizové momenty adolescence z pohledu sociální práce	24
2.1 Pojetí sociální práce	24
2.2 Prevence vzniku problémového chování	25
2.2.1 Programy určené rodičům	26
2.2.2 Programy vázané na školu.....	27
2.2.3 Vrstevnické programy	27
2.2.4 Komunitní programy	28
2.2.5 Programy podporující pracovní uplatnění.....	29
2.3 Intervenční programy pro rizikové adolescenty.....	30
2.3.1 Orgány sociálně-právní ochrany dětí	30
2.3.2 Diagnostické a výchovné ústavy	32
2.3.3 Probační a mediační služba	32
2.3.4 Streetwork	33
2.3.5 Střediska výchovné péče pro děti a mládež.....	33

2.3.6 Resocializační program	34
2.3.7 Dobrovolnická pomoc	34
2.4 Etická dilemata v sociální práci	35
2.4.1 Etické problémové okruhy	36
2.4.2 Systematický postup řešení dilemat	39
2.5 Shrnutí	42
3. Kapitola: Význam teorií sociální práce v sociální práci s ohroženými	
adolescenty	43
3.1 Vybrané teorie sociální práce	44
3.1.1 Humanistické a existenciální teorie	45
3.1.2 Sociálně psychologické a komunikační modely	49
3.1.3 Systemický přístup	53
3.1.4 Kognitivně – behaviorální teorie	54
3.1.5 Přístup orientovaný na úkoly	55
3.1.6 Antiopresivní přístupy	57
3.1.7 Sociálně ekologický model	59
3.2 Shrnutí	61
4. Kapitola: Význam etických teorií v sociální práci s ohroženými adolescenty	62
4.1 Vybrané etické teorie	63
4.1.1 Teorie přirozeného zákona	63
4.1.2 Deontika	64
4.1.3 Utilitarismus	66
4.1.4 Radikální hnutí	68
4.1.5 Etika účasti	69
4.1.6 Etika diskurzu	70
4.1.7 Hédonismus	71
4.1.8 Teorie spravedlnosti	73
4.2 Shrnutí	74
Závěr	76
Seznam použitých zdrojů	77
Elektronické dokumenty	79
Abstrakt	81
Abstract	82

Úvod:

„ Jestli najdeš v životě cestu bez překážek, určitě nikam nevede. “

Arthur Charles Clarke

Výrok A. Ch. Clarkeho definuje každé lidské bytí. Životní cesta nemůže být bez překážek. Díky obtížím se člověk vyvíjí a stává se silnějším. Za takovéto obtíže lze jednoznačně považovat krize životních fází.

Erik H. Erikson hovoří o osmi stádiích zdravé lidské identity, kdy každá fáze představuje vývojovou krizi. Tyto krize mají svůj smysl a důležitost. Nelze je obejít ani přeskocit. Lze je jen prožít. Předložená diplomová práce se zaměřuje především na krizové období adolescence a sociální práci, která s ohroženými adolescenty pracuje.

V první kapitole půjde o komplexní, stručné seznámení se s životními krizemi ve vývoji člověka. Jedná se o krizi kojeneckého věku, batolecího věku, předškolního věku, středního školního věku, adolescence, mladší dospělosti, dospělosti a zralé dospělosti. V návaznosti na formulovaný cíl práce se podrobněji zaměříme na rozbor věku adolescence a rozlišení tohoto vývoje z hlediska jednotlivých aspektů. Jsou zde popsány především zásadní změny, kterými mladý člověk prochází v období dospívání a které mohou být zdrojem krizových momentů.

Druhá kapitola se věnuje, v návaznosti na zjištění z předchozí kapitoly, krizovým momentům období adolescence z pohledu sociální práce. Jsou zde prezentovány konkrétní formy sociální práce s dospívající mládeží a v této praxi navozené etické otázky a dilemata.

Třetí kapitola je věnována teoriím sociální práce. Teoretický základ představuje jeden z pramenů identity sociální práce s rizikovými adolescenty. Originalita popsaných teorií tkví v adaptaci teoretických modelů na řešení konkrétních problémů. Propojení teoretické a praktické roviny umožňuje nahlížet na klienta jako na celistvou bytost zakotvenou v prostředí.

Ve čtvrté, poslední kapitole, jde o reflexi etických otázek v sociální práci s dospívajícími a jejich krizemi a hledání odpovědí na ně, resp. hledání, pro tuto praxi perspektivních, řešení z pohledu etických teorií.

Spojením všech výše popsaných kapitol vzniká komplexní pojednání zabývající se sociální prací s rizikovými adolescenty s kompetentními možnostmi řešení krizových momentů, které se opírá o publikace L. Muchové, J. Schneidera, O. Matouška, I. Úlehly, L. Musila nebo F. G. Reamera.

1. Kapitola: Krizová období a jejich dynamika

Prostřednictvím Eriksonovi Psychoanalytické teorie kapitola seznamuje s vývojem lidské identity. Vývoj je rozdělen do osmi stádií, přičemž každé období je popsáno v podobě psychologické krize, která zahrnuje dva konfliktní póly. Z tohoto pojetí jasně vyplývají problémové okamžiky vývoje, jež obsahují jak potenciál růstu, tak i prvky ohrožení. Krizová období pokrývají de facto celý život člověka, od okamžiku narození až po stáří. Úspěšným absolvováním krizových fází se utváří jedincova identita a také celková zdařilost jeho života.

Podrobněji je rozpracované období adolescence, se zaměřením na problémové chování dospívajících. Právě nevhodný životní styl některých dospívajících je východiskem pro následující kapitoly, které na problém poukazují z pohledu sociální práce a etických teorií.

1.1 Kojenecký věk¹ - základní důvěra proti základní nedůvěře

Kojenecký věk je první životní krizí, ve které se nalézá nebo ztrácí základní pradůvěra v člověka. V tomto životním období je důležité prožít a vytvořit si i přes občasná zklamání pocit základní pradůvěry a jistoty. Jde o primární pocit, že se kojeneček, a později dospělý jedinec, může spolehnout na svět, který ho obklopuje.²

Podle Eriksona je zde položen základ psychicky zdravé osobnosti. Lidé, kteří byli v raném dětství v této oblasti raněni, mají tendenci uzavírat se do sebe vždy, když mají pocit, že ztrácejí jednotu s okolními lidmi.³

V první krizi jde tedy o to, aby si člověk našel místo mezi lidmi, patřil k nim. Skrze vztah k lidem nalézá dítě vztah ke světu.⁴ Zážitek „jsem chtěno“ je tím, co tento krizový stav obrací v dobré a umožňuje tak přechod k dalšímu vývojovému období.

¹ Kojeneckému období odpovídá věk od 2 měsíců do 1 roku života.

² MUCHOVÁ, L., *Budete mými svědky*. Brno: Kartuziánské nakladatelství a vydavatelství, 2011. ISBN 978-80-86953-82-3, str. 24.

³Tamtéž, str. 25.

⁴ Srov. SHNEIDER, J., *O smyslu a důležitosti životních krizí: psycholog k problémům moderního života*. Hranice: Fabula, 2005. ISBN 80-86600-27-0, str. 38

1.2 Věk batolete⁵ - autonomie proti zahanbení a pochybnostem

Zásadní podmínkou pro vznik autonomie, kterou si dítě přináší z předcházejícího období, je prožitek základní důvěry. Objevuje se vědomí vlastní osobnosti, trvalost vlastní existence a její kontinuity.⁶ To dítěti umožňuje, aby začalo prosazovat svou vůli, současně ho však chrání, když narazí na odpor dospělých. Dospělí se snaží dítě z bezvládní uvést do uspořádaného systému a tomuto systému ho podrobit. Když pak dítě projeví vzdor, vyvolají v něm pocity zahanbení. Zahanbení a stud působí proti rozvíjejícímu se pocitu dětského sebevědomí a tvoří základ pro pocity viny, které se dostanou ke slovu v pokročilém věku.⁷

Stěžejním úkolem této etapy je přijetí a respektování řádu, který je vnímán jako vnější tlak autorit a současné uchování si pocitu hrdé nezávislosti. V případě, že se tento vývojový úkol nezdaří, je velice pravděpodobný výskyt problémů s autoritami, jak ve školním věku, tak i později při výkonu povolání.⁸

1.3 Předškolní věk⁹ - iniciativa proti pocitu viny

Hlavní součástí tohoto období je aktivita a sebeprosazení. Základním úkolem pak rozvíjení účelné aktivity, která musí být jistým způsobem vychována.¹⁰

Charakteristická je také diferenciací ve vztahu ke světu. V poznání dítěti pomáhá představivost, jež je fází fantazijního zpracování informací a intuitivního uvažování. Důležitá je i symbolická hra, která dítěti umožňuje zvládnout problematické situace přijatelným způsobem.¹¹

⁵ Batolecímu období odpovídá věk od 1 do 3 let.

⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M., *Vývojová psychologie I.* Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8, str. 172

⁷ Srov. Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 27 – 28.

⁸ Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 28.

⁹ Předškolnímu období odpovídá věk od 3 do 6 respektive 7 let.

¹⁰ Srov. VAŠUTOVÁ, M., *Pedagogické a psychologické problémy dětství a dospívání.* Ostrava: Ostravská universita v Ostravě, 2005. ISBN 80-7042-691-8, str. 45.

¹¹ Srov. Vágnerová, M., *Vývojová psychologie I.*, str. 201.

Předškolák se učí žádoucími způsoby chování, které respektují práva ostatních. Osvojují si základní normy zpočátku především proto, že za jejich dodržení budou odměněny.¹²

V tomto období přípravy na život ve společnosti dítě navazuje kontakty s vrstevníky, při výběru kamarádů přitom klade důraz na shodu v oblasti potřeb a zájmů. Dítě proniká do prostoru, do informací o světě, proniká do světa jiných dětí. Vstupuje do něj za pomoci fyzického vpádu nebo pomocí útočných slov. Zlehka proniká také do tajemství pohlavní odlišnosti, a to se projevuje na sexuálních hrách. Dítě je v tomto případě přirozeně zvědavé. Zajímá se o odlišné uzpůsobení genitálií, pochopí také rozdílnost pohlaví otce a matky a umí si přestavit, že někdy v budoucnu bude i ono tuto roli otce či matky plnit a bude mít vztah k opačnému pohlaví. Tak vzniká Oidipův komplex popsaný Freudem jako pocity žárlivosti chlapce vůči vlastnímu otci a naopak pocity žárlivosti dívky proti vlastní matce. To vše je východisko pro dětskou představu o nejrůznějších sociálních rolích spojených s pohlavím.¹³

Erikson ukazuje, že je toto období dospělými neprávem vnímáno jako bezproblémové. Také zde jsou přítomny zhoubné pudové síly, se kterými se dítě musí vypořádat, aby úspěšně zvládlo poslání najít ve svém životě požitky z převažující tvořivé a přátelské iniciativy.¹⁴

E. H. Erikson ve spojitosti s tímto vývojovým úkolem ukazuje na další významnou pomoc, které se v této době dítěti dostává. Je jí postupný vznik a rozvíjení vlastního svědomí. Svědomí podle něj může rozvinout jedině dítě, které v předešlých fázích života přijalo za své dostatečný pocit důvěry a sebedůvěry, takže může důvěřovat samo sobě.¹⁵

Rozpor mezi vlastní iniciativou a hranicemi, které se dítě díky svému svědomí naučí klást, by měly ponechávat prostor pro vlastní sílu, fantazii a pocity. Následky toho, pokud se tak nestane, se objeví mnohem později. Takový dospělí lidé nejsou schopni uvolnění a jsou přesvědčeni, že hodnota jejich života spočívá ve výkonu, nikoliv v tom, že se narodili a jsou samostatnými lidskými bytostmi.¹⁶

¹² Srov. Vágnerová, M., *Vývojová psychologie I.*, str. 235.

¹³ Srov. Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 29.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 30.

¹⁶ Srov. Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 29.

Úspěšný průchod krizí obnáší vyvarování se a zmírnění pocitu nenávisti a viny ve svobodné součinnosti s ostatními lidmi, kteří jsou si rovni co do hodnoty, ale liší se v tom, jaké úkoly mají uskutečnit.¹⁷

Posláním této krizové etapy je dospět ke kooperující nezdolné iniciativě jako k podstatě pozdějšího realistického úsilí o výkon a nezávislost při současném vyhnutí se přehnaným pocitům nenávisti a viny.¹⁸

1.4 Školní věk¹⁹ - smysl díla proti pocitu méněcennosti

Stěžejním bodem této vývojové etapy je vytvořit si vztah k práci jako k aktivitě, která dává lidskému životu smysl, rozvinout ochotu účastnit se práce s ostatními lidmi a překonat přitom ohrožující pocity méněcennosti při srovnání svého výkonu s ostatními lidmi.²⁰

Erikson v této etapě spatřuje nové pojetí identity z pohledu dítěte samotného. Je to období, kdy každá kultura podrobí dítě soustavnému uspořádanému učení, aby později bylo připraveno na převzetí své profesní role ve společnosti. I dříve dítě projevovalo svou zvědavost, jeho učení však probíhalo spontánně, nebo prostou nápodobou rodičů, sourozenců či kamarádů.²¹

Z pohledu vývoje identity je rozhodující v první řadě způsob, jakým se dítě učí. V té souvislosti jsou rozlišovány dva krajní styly školního vyučování, protože právě v tomto způsobu je skryta informace, na jaký život se vlastně dítě připravuje. První je orientován na kázeň a pocit povinnosti vůči zadávaným úkolům. Opačným pólem je postup výuky, v němž převládá hravost a bezprostřední rozvíjení dětských schopností. Dítě dělá pouze to, co mu působí radost. Oba postupy přinášejí něco potřebného, nesmí však být používány pro všechny děti a během celé školní docházky. První způsob totiž v dítěti vyvolává příliš silné pocity povinnosti, takže později není takový člověk schopen hravého spontánního odlehčení života. A druhý způsob – je-li přiveden do extrému – může frustrovat dítě v jeho potřebě hranic a řádu. To, co se děti mají o světě kolem

¹⁷ Srov. Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 30.

¹⁸ Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 29.

¹⁹ Školnímu věku odpovídá období od 6 respektive 7 do 15 let.

²⁰ Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 31.

²¹ Srov. Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 30.

sebe naučit, vychází ze skutečnosti, která leží mimo ně: ve světě reálné práce a schopnosti logického myšlení – ve světě dospělých a děti mají díky učení participovat na účasti na tomto světě.²²

Ve škole je dítě vystaveno roli žáka a spolužáka a také očekáváním, která z těchto rolí plynou. Musí se chovat požadovaným způsobem a respektovat určité normy a autoritu učitele. Spolužáci jsou rovnocennými partnery, s nimiž se porovnává. Škola by měla být prostorem, kde dítě neustále přechází mezi hranicemi hry a práce, mezi hranicemi, které oddělují dětství od dospělosti. Učí se rozlišovat mezi těmito dvěma světy a později, jako dospělí lidé, budou umět obojí: hrát si v době odpočinku, vytvářet pravidla her a užívat si své libovůle, ale také přijmout zodpovědnost za svěřený úkol ve světě práce.²³

Hra je pro dítě útočiště, do něhož se uchyluje, když je nadměrně přetíženo požadavky, které na něj život klade. Ale ve světě věcí platí jiné zákony než ve světě hry. Když v něm dítě neuspěje, může mu tento svět odejmout mnoho ze stávajících potěšení. To může vyvolat úzkosti a v reakci na ně se dítě může ve svých projevech vracet do předcházejících fází vývoje, jako je dumání prstů, onanie nebo denní snění. Cílem této fáze růstu dětské identity ve vztahu ke hře je ovládnout svět a ovládnout konflikty, které z toho pocházejí, a tak prohloubit své sebevědomí. Ze světa fantazie vstupuje dítě do světa reality.²⁴

Krise této vývojové fáze dle E. H. Eriksona nespočívá ve zvládnutí pudových vnitřních sil, ale ve zvládnutí sociálních vztahů. Jde o rozvoj smyslu pro převzetí účasti na práci a o smysl pro rovnost šancí.²⁵

1.5 Adolescence²⁶ - identita proti zmatení rolí

Adolescenci vystihuje postupné upevňování duševního života, vyhraňování postojů a především psychické zrání. Dochází k rozvinutí sebevědomí, sebejistoty, samostatnosti a v neposlední řadě také k integraci osobnosti. Charakteristické je také

²² Srov. Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 31.

²³ Srov. Vágnerová, M., *Vývojová psychologie I.*, str. 318-319.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Srov. Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 32.

²⁶ Adolescenci odpovídá období mezi 15 a 22 rokem života.

oddělování od rodiny, zapojování do společnosti a jejích institucí, přejímání dospělých rolí, hledání a vymezení vlastní společenské pozice.²⁷

Adolescence je ovšem i obdobím krizí se statisticky nejčtenějšími pokusy o sebevraždu, vyšší náklonností ke konzumaci drog a sklony k rizikovému způsobu chování vůbec.²⁸

1.5.1 Rozlišení vývoje jedince z hlediska jednotlivých aspektů

Etapa dospívání²⁹ je přechodným obdobím mezi dětstvím a dospělostí. V této epoše dochází ke kompletní proměně osobnosti ve všech oblastech: biologické, psychické i sociální. Četné změny jsou primárně podmíněny biologicky, ale vždy je významně ovlivňují psychické a sociální faktory, s nimiž jsou ve vzájemné interakci. Vývoj dospívání závisí na konkrétních kulturních a společenských podmínkách, z nichž vyplývají očekávání a požadavky společnosti ve vztahu k dospívajícím. Dospívání je specifickou vitální etapou, která má svoje typické znaky v rámci životního cyklu a svůj objektivní i subjektivní smysl. Je to období hledání a přehodnocování, v němž má jedinec zvládnout vlastní přeměnu, dosáhnout přijatelného sociálního postavení a vytvořit si subjektivně uspokojující, vyspělou formu vlastní identity.³⁰

1.5.1.1 Biologický vývoj

Začátek adolescence je spojován s plnou reprodukční zralostí, v jejím průběhu se obvykle ukončuje tělesný růst.³¹ Tělesný růst v adolescenci je výraznější u chlapců než u dívek. Postava dostává dospělé proporce. Chlapecká postava s přibývajícím svalstvem dále mužní. Dívčí postava nabývá na ženskosti především růstem ňader a boků.

²⁷ Srov. Ministerio del Poder Popular para Ciencia y Tecnología: *Adolescencia y desarrollo*[online]. Dostupné na WWW: <<http://www.rena.edu.ve/cuartaEtapa/psicologia/Tema6.html>>.

²⁸ Srov. Ministerio del Poder Popular para Ciencia y Tecnología: *Adolescencia y desarrollo*[online]. Dostupné na WWW: <<http://www.rena.edu.ve/cuartaEtapa/psicologia/Tema6.html>>.

²⁹ V dnešní rozvinuté společnosti pojmu dospívání odpovídá téměř celá dekáda lidského života, s dolní hranicí 11-12 let a horní hranicí přibližně 20-22 let. Langmeier a Krejčířová proto celé období dále dělí na období pubescence (11-15 let) a období adolescence (15-22 let). Erik H. Erikson toto dělení nepoužívá, proto používám – li ve své práci souhrnný pojem dospívání, mám jím na mysli především jeho druhou část – období adolescence.

³⁰ Vágnerová, M., *Vývojová psychologie 1.*, str. 321.

³¹ Srov. MACEK, P., *Adolescence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7, str. 9.

Odlišnost dívčí a chlapecké postavy je nyní zřejmá. Vlastní tělo je předmětem neustálého zkoumání, ale i zdrojem problémů a komplexu méněcennosti. Pokud se např. adolescent (většinou chlapec) nevyrovná se svým malým vzrůstem, může se stát závistivým, útočným, enormně ctižádostivým, může se snažit za každou cenu dosáhnout vedoucího postavení („napoleonský komplex“).³²

Ve spojitosti s biologickým vývojem je nutné zmínit se o sekulární akceleraci.³³ Otázka, zda sekulární akcelerace tělesného vývoje přinesla uspíšení nástupu duševního vývoje, není jednoznačně zodpovězena. Literatura přináší různá stanoviska. Podle jednoho je somatická akcelerace provázena spíše zpožděním psychického vývoje, podle druhého názoru je akcelerace v obou směrech paralelní. Valná část empirických zkoumání nasvědčuje spíše druhému stanovisku.³⁴

Zdá se tedy, že sekulární akcelerace sebou přinesla rychlejší začátek jak fyzického, tak i psychického vývoje, a současně poskytla delší dobu pro dokončení plného rozvoje všech schopností. Dospívání se tak rozrůstá oběma směry – zkracuje se doba dětství a oddaluje se nástup plné dospělosti.³⁵

1.5.1.2 Psychický vývoj

Starší literatura, charakterizovala celé období dospívání jako etapu emoční lability, která je podmíněna vnitřními změnami v organismu jedince (G. S. Hall, W. Zeller). Pudový tlak spojený s pohlavním zráním přináší do života dospívajícího nové vnitřní podněty a činí ho přecitlivějším na různé vnější podněty. Tyto konflikty bývají velmi nápadné. Václav Příhoda toto období označil pojmem „vulkanismus“, který má charakterizovat nevyrovnanost a konfliktnost v chování jedince. Jiní autoři (Ch. Bühlerová, H. Hetzerová) omezovali negativní emotivitu především na období pubescence, zatímco adolescence již přináší do jisté míry zklidnění a optimističtější životní postoje.³⁶

³² Srov. ŘÍČAN, P., *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-829-5, str. 194.

³³ Termínem sekulární akcelerace je označováno celkové urychlování růstu a vývoje jedince v průběhu staletí.

³⁴ Srov. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D., *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1284-9, str. 144-145.

³⁵ Srov. Langmeier, J., Krejčířová, D., *Vývojová psychologie*, str. 146.

³⁶ Tamtéž str. 147.

Nové studie potvrdily tuto charakteristiku jen zčásti, neprokázaly však všeobecný výskyt emočních krizí ani jejich korelaci s pohlavním zráním.³⁷

Adolescence představuje vrchol osobního zápasu o identitu, který zahrnuje i poznávání sebe samého. Proces poznávání přináší četná příjemná překvapení (celá mohutnost inteligence), ale i ztrátu iluzí (o uměleckých, sportovních schopnostech).³⁸

Vývoj identity jedince má úzkou spojitost i se sociálním vývojem, protože psychologická identita je výsledkem souhry sociálního a vnitřního světa člověka.

1.5.1.3 Sociální vývoj

V této fázi jde především o upevnění a ustálení sociální role dospívajícího. Toto stádium není pouhá suma všech identifikací, ke kterým došlo v dětství. Obsahem utváření identity je nasměrování základních pohlavních sil k vlastnímu nadání a šancím k vytvoření tzv. „syntézy já“. Identita – já, která se postupně v dětství utváří, směřuje k souladu mezi naší důvěrou v to, že naše okolí vnímá jednotnost, s jakou prochází naše osobnost plynule různými etapami života, a mezi naší důvěrou v to, že této vnější jednotě odpovídá také naše vnitřní celistvost a kontinuita. Na základě takové identity se tvoří sebevědomí člověka, s nímž vchází do další vývojové fáze. Upevňuje se jeho důvěra, že jde jako osobnost vstříc dalším fázím růstu své osobnosti ve stále různorodější sociální realitě a člověk akceptuje jedinečnost zkušeností i spojení s ostatními.³⁹

Pro mnohé adolescenty nastupující dospělost není žádoucí, protože je spojena se zodpovědností a mnoha omezeními, na jejichž zvládnutí nejsou dostatečně zralí. Potřeba oddálit dospělost se projevuje tzv. adolescentním moratoriem. Moratorium představuje jakési latentní stádium, které mladému člověku umožňuje pozdržet se v mládí, aby mohl experimentovat s novými rolemi, pocity a zkušenostmi, než definitivně vstoupí do světa dospělých.⁴⁰

Dalšími neméně důležitými vývojovými úkoly tohoto období je úspěšné uvolnění z nadměrné závislosti na rodičích a dále navazování diferencovanějších a významnějších vztahů k vrstevníkům obojího pohlaví. I když proces stálého

³⁷ Srov. Langmeier, J., Krejčířová, D., *Vývojová psychologie*, str. 147.

³⁸ Srov. Říčan, P., *Cesta životem*, str. 217 – 221.

³⁹ Srov. Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 32.

⁴⁰ Srov. Vágnerová, M., *Vývojová psychologie 1.*, str. 434.

osamostatňování a rozšiřování sociálních vztahů je výchozím pochodem, který začíná od útlého dětství a pokračuje i v dospělosti, přece jen je období dospívání v tomto ohledu stěžejní a rozhodující pro dostatečné převzetí pozdějších základních rolí manželských a rodičovských.⁴¹

Čím opravdovější, jistější a nekonfliktní jsou vztahy, které dítě k rodičům navázalo, tím snáze probíhá celý vývoj emancipace nutný pro osobní růst.⁴²

Ani v optimálních podmínkách není uvolňování dítěte z rodinných pout snadné, tím obtížnější je při nepochopení rodičů tohoto vývojového úkolu. Každé dítě si hledá svůj jedinečný způsob, jak postupně dosáhnout nezbytné samostatnosti, aniž by ztrácelo pozitivní vztah ke svým rodičům. Tam, kde se dospívajícímu nepodaří vymanit z přílišné závislosti na rodičích a přemístit částečně své vazby na vrstevníky, může docházet k těžkostem. Může lásku k rodičům obrátit v neopodstatněnou nenávist, úctu v pohrdání. Dospívající sám nerozumí svým náhlým afektům, a proto je dodatečně racionalizuje – vykládá je jako zaviněné nerozumným chováním rodičů. Jiní dospívající naopak vnímanému nebezpečí ztráty rodičovské lásky čelí nečinným odmítnutím nových vztahů a regredují na dřívější stupeň infantilní závislosti. Popřípadě se uzavírají před realitou i před vrstevníky do vysněného vnitřního světa fantazie.⁴³

Tyto i další způsoby, jak vyřešit zásadní psychosociální konflikt, se přechodně vyskytují a prolínají u většiny dospívajících a pomáhají jim nakonec najít vlastní úspěšnou cestu.⁴⁴

Posláním tohoto krizového období je plně se identifikovat s vlastním životem zejména v souvislosti s právě nabytou pohlavní dospělostí a se světem skutečné práce, který se přibližuje na dosah; získat smělost k prvním významným životním rozhodnutím v těchto oblastech a neustrnout na zjednodušujících identifikacích se skupinami, které vylučují vlastní autonomii a nezávislost.⁴⁵

⁴¹ Srov. Langmeier, J., Krejčířová, D., *Vývojová psychologie*, str. 152 – 153.

⁴² Langmeier, J., Krejčířová, D., *Vývojová psychologie*, str. 152 – 153.

⁴³ Srov. Langmeier, J., Krejčířová, D., *Vývojová psychologie*, str. 153.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 34.

1.5.2 Některé rizikové formy chování dospívajících

Pod pojmem rizikové chování je možné si představit takové chování, které ovlivňuje v negativním smyslu vývoj dospívajícího. Z hlediska projevů je toto chování děleno na několik oblastí:

- nadměrné užívání návykových látek (kouření, konzumace alkoholu a drog)
- negativní jevy v oblasti psychosociální (delikvence, agrese, kriminalita, suicidální sklony)
- rizikové chování v oblasti reprodukční (předčasný pohlavní styk, časté střídání partnerů, pohlavní nemoci, časná těhotenství).⁴⁶

Do jisté míry toto chování vyplývá z věkových zvláštností, to ovšem neznamená, že všichni adolescenti mají sklony k rizikovému chování. Je sice pravděpodobné, že mu vystaveni byli, ale dokázali mu čelit lépe než jejich vrstevníci díky ochranným faktorům. Takovými ochrannými faktory jsou: stabilní rodina, kontrolní mechanismy, důraz na školní úspěchy a zdraví, zapojení do školních aktivit, popř. pravidelné návštěvy kostela.⁴⁷

Bylo řečeno, že jedním z ochranných faktorů je stabilní rodina. Bohužel dnešní rodina tenduje spíše k opaku a stává se nepříznivým faktorem, který má podíl na vzniku problémového chování dětí.⁴⁸

Užitečným řešením v primární prevenci by se mohly stát výchovné programy pro rodiče a pedagogy nebo rodičovské kurzy. V pedagogické praxi hraje roli učení a osvojování si zdravého životního stylu a zahrnutí témat rizikového chování do osnov zdravotnických a sociálních předmětů.⁴⁹

V případě, že preventivní opatření nejsou dostatečná a adolescent jeví známky nevhodného životního stylu, je možné využít některou ze služeb sociální práce. Některé ze služeb sociální prevence a intervence jsou popsány v následující kapitole.

⁴⁶ Hamanová, J., a kol., *Syndrom rizikového chování v dospívání*. [online].

Dostupné na WWW: <<http://www.zdn.cz/clanek/priloha-lekarske-listy/syndrom-rizikoveho-chovani-v-dospivani-132984>>.

⁴⁷ Srov. Jessor, R., *Rizikové chování v dospívání*[online]. Dostupné na WWW: <<http://www.msmt.cz>>.

⁴⁸ Srov. Marková, M., *Vliv sociálních faktorů na problémové chování adolescentů*[online]. Dostupné na WWW:< www.solen.cz/pdfs/ped/2008/03/11.pdf>.

⁴⁹ Srov. Marková, M., *Vliv sociálních faktorů na problémové chování adolescentů*[online]. Dostupné na WWW:< www.solen.cz/pdfs/ped/2008/03/11.pdf>.

1.6 Mladá dospělost⁵⁰ - intimita proti izolaci

Tato životní etapa je zcela odlišná jak od adolescence, tak od vlastní dospělosti – mladý člověk se již osvobodil ze závislosti typické pro dospívající, ale nepřebral ještě plnou dlouhodobou odpovědnost dospělého věku. Současně jde o fázi, v níž si musí člověk osvojit značné množství dalších znalostí a praktických dovedností a je postaven před celou řadu zcela nových úkolů.⁵¹

Přejímání dospělé role přestává být uniformní, některé děti zůstávají v rodině déle, jiné se do ní po kratším samostatném bydlení vracejí zpět, nástup do práce často bývá pozvolný. Vstup do manželství bývá oddalován, nicméně lidé navazují dlouhodobé partnerské vztahy spíše v nižším věku a často spolu žijí ve volném svazku, který může, ale také nemusí vyústit v uzavření manželství.⁵²

Platí zde přímá zásada: člověk může vstoupit do důvěrného vztahu s někým druhým až v okamžiku, kdy sám dosáhl určitého pocitu vlastní identity. E. H. Erikson intimitou nemyslí pouze pohlavní život muže a ženy. Intimitu popisuje jako vztahy, které jsou naplněny bezprostředností, blízkostí a kamarádstvím. Naopak upozorňuje, že sexuální život není ještě zdaleka známkou intimity. Mladý člověk, který si není svou identitou jistý, se bojí intimity s druhými lidmi. Odvaha k lásce, inspiraci, ke sdružování, ale i k soutěživosti je známkou dobře vybudované identity. Adolescenti sice často navazují sexuální vztahy, ale jejich hlavní náplní není intimita, nýbrž hledání vlastní identity. Mladé páry tráví většinu času rozhovory o svých pocitech, o svém dojmu na druhé lidi, o svých plánech, přáních, snech či nadějích. Což je jen předstupněm ke skutečné intimitě.⁵³

Protikladem intimity je vzdálenost. Hrozí lidem, kteří považují blízkost druhých za ohrožení své existence. Je to vjem, který je často doprovázen vnitřními boji. Člověk, který bojuje o svou identitu, je současně vystavován tomu, aby nedůvěřoval ničemu, co je cizí. Na počátku prožívá jak intimní, tak rivalizující a konfliktní vztahy s blízkými lidmi, později se učí polarizaci: vedle linie rivality jde linie pohlavního objetí a vedle nich různé formy ostrých bitev.⁵⁴

⁵⁰ Mladé dospělosti odpovídá rozmezí od 22 do 35 let.

⁵¹ Srov. Langmeier, J., Krejčířová, D., *Vývojová psychologie*, str. 170.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Srov. Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 37.

⁵⁴ Tamtéž.

Cílem tohoto období je vstup do zaměstnání a založení vlastní rodiny nebo jiného intimního vztahu, například přátelství.⁵⁵

1.7 Dospělost⁵⁶ - generativita proti stagnaci

Sedmá fáze vývoje člověka přináší sedmé kritérium pro vytvoření zdravé lidské identity. Je jím schopnost rodičovství. Do touhy po rodičovství ústí zdravé prožívání sexuálního vztahu partnerů. E. H. Erikson tuto tužbu nazývá generativitou a popisuje ji jako genitalitu nasměrovanou na příští generace. Nemusí jít pouze o rodičovství v doslovném významu, protože ne každý člověk se může stát rodičem. Každý ale může ve svém životě projevit kreativní výkon, pro který je příznačná tvůrčí zodpovědnost. Rodičovství je stádiem rozvoje zdravé osobnosti. Člověk, v jehož životě generativita zcela chybí, cítí, že žije ochuzeně a že jeho život stagnuje. Lehce pak upadne to tzv. pseudointimity, může se sám k sobě začít chovat jako k dítěti, sám sebe rozmazluje. A naopak – ne každý rodič v sobě rozvíjí generativitu. Původ je nutný hledat v jeho dětství, v nezdravých identifikacích s rodiči, v sobectví, ale hlavně v absenci „důvěry v rod“, tedy důvěry, že dítě je garancí, že ze vztahu dvou lidí povstane společenství lásky. Opětovně se zde dostává ke slovu schopnost základní důvěry, kterou si každý člověk nese ze svého raného dětství.⁵⁷

Životní poledne, jak toto období nazval P. Říčan, je obdobím stability, dobrého zdraví a vysoké výkonnosti. Třicátník je ve svém životě ukotven, miluje a pracuje naplno. Je již plně dospělý a zatím ještě znatelně nestárne. Přesto se právě na vrcholu, „v pravé poledne“, může a snad i má odehrát významné niterné zlomové drama.⁵⁸

Řeč je zde o krizi středního věku. O tomto fenoménu se hovoří teprve od druhé poloviny dvacátého století a lze s jistotou říci, že dříve se většinou neobjevovala. Častokrát je již věk před třicítkou popisován jako střední věk, jindy je uváděn věk teprve po padesátce. Široký časoprostor napovídá, že sotva může jít o jednu a tutéž krizi. Přesto tomu tak je, vycházíme-li nikoli z časového, nýbrž z obsahového určení krize. Ústředním motivem krize středního věku je to, že člověk začne být mladšími

⁵⁵ Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 37.

⁵⁶ Dospělosti odpovídá období od 35 do 55 let.

⁵⁷ Srov. Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 38.

⁵⁸ Srov. Říčan, P., *Cesta životem*, str. 271.

zpochybňován. Léta se domníval, že je příslušníkem mladší, dynamické, pokrokové generace a teď je mu vytýkáno, že je včerejší. Kdo nemá děti, učiní tyto zkušenosti na jiném poli, zejména pracovním.⁵⁹

Krise středního věku, především počátkem čtyřicátých let věku, přináší možnost přehození výhybky pro desetiletí, která mají následovat. Člověk, který se nyní začne učit něčemu jinému, který začne na sebe pohlížet a hodnotit se nikoli z hlediska toho, co vykonal, nýbrž z pohledu světa, člověk, který se ptá, co svět od něho chce, utváří dobré předpoklady k tomu, aby šťastně obstál v krizi staršího věku. Zajišťuje si tím už nyní suverenitu a spokojenost.⁶⁰

Při podrobnějším zkoumání se ukazuje, že krize středního věku je déletrvající proces, odehrávající se v několika charakteristických krocích. Zhruba mezi 27. a 30. rokem života člověk pociťuje, že ideály, které si vybudoval v mladém věku, již nejsou nosné, již neodpovídají realitě života. Jednou z intimních zkušeností při tomto překročení prahu středního věku je pocit ztráty. Dosud bylo třeba při důležitých rozhodováních naslouchat vlastnímu nitru a to již řeklo, jakým směrem má člověk jít. Nyní vlastní nitro utichlo. Rozhodování musí být nyní prováděna se zřetelem na svět, který (doufejme) řekne, co je správné. S tím je spojeno nebezpečí přizpůsobování, že se nad dřívějšími ideály budeme usmívat jako nad sny a pustíme se do životní „reality“. Kdo se v dospělém věku svým mladickým snům usmívá nebo jimi dokonce opovrhne, způsobuje tak vznik trhliny v biografii, nežije již z kontinuity své osobnosti. Kdo naopak před třicátým rokem života nezačne brát vážně životní skutečnosti, kdo nezačne formovat svět, který má před sebou, stává se věčným mládežníkem, možná čekajícím, až přijde jeho velká hodina, aniž by se na ni připravil. Přizpůsobení se a ostych před realitou stojí jako nebezpečí na okraji cesty, zatímco uprostřed se otevírá možnost rozvinout individuální styl aktivního utváření života, přetavení ideálních obrazů, o nichž jsme kdysi snili.⁶¹

Druhý krok ve vypořádávání se s krizí středního věku se uskutečňuje zhruba mezi třicátým a pětatřicátým rokem. Aniž by existoval nějaký mimořádný podnět, například neúspěch, vyvstává v každém případě u mnoha lidí otázka, zda jsem správně uchopil svůj život, zda život, který vedu, je skutečně můj. Volba povolání, manželství,

⁵⁹ Srov. Schneider, J., *O smyslu a důležitosti životních krizí*, str. 47.

⁶⁰ Tamtéž, str. 49-50.

⁶¹ Tamtéž, str. 51-52.

světonázor, celý životní styl, to vše je ještě jednou kriticky ověřováno. Je to vývojový krok, který se většinou neodehrává před zraky druhých osob, nýbrž zcela v tichosti. Tuto otázku si mohu vyjasnit pouze sám se sebou. Důvod proč dochází k pochybnostem o vlastním stylu života lze spatřovat v odeznění světa ideálů mládí, mladiství vzlet, s nímž se člověk snáze přenášel přes některé těžkosti, naráží tvrdě na fakta, je jim bezprostředně vydán všanc. To, co zprvu vypadá jako přerušení v kontinuálním vývoji, je logickým vyústěním prahové situace života před třicátým rokem.⁶²

Kolem pětatřicátého roku se objevuje třetí charakteristický motiv středního věku: požadavek profilovat se ve svém jednání jako osobnost. Na způsobu, jak pracuji a jak utvářím svůj osobní životní prostor, má být vidět, kdo jsem. U mnohých lidí je to epocha, v níž se pracuje z prožitku vlastní síly. Za očividným motivem tohoto věku, aktivním obrácením se navenek, se skrývá intimnější prvek: snaha o pravdivost. Jsou to mé projevy v myšlenkách, slovech a skutecích takové, že si jako člověk plně stojím za tím, co dělám? Mladiství vzlet a ideály mládí, které měly zčásti předosobní a nadosobní charakter, které nesly a spojovaly člověka se stejně smýšlejícími, nyní zcela zničily. Člověk je v této fázi nejsilněji odkázán na sebe, svět chápe jako osobní úkol. Nebojí se a mnohdy dokonce vyhledává životní překážky. Do této zdánlivě stabilní situace zasahuje zkušenost zpochybnění mladšími generacemi, přes které je nutno se přenést a nadále růst a učit se pohlížet na sebe zvnějška.⁶³

Krise středního věku v popsaném smyslu je krizí patřící k životu moderního člověka. Musela se objevit tam, kde již život není určován tradicí. Pokud je zvládnuta, obohatí život.⁶⁴

Úkolem je rozvoj schopnosti tvořivým způsobem pečovat o dospívající generaci, naučit se něčemu jinému, nejen v profesních dovednostech, nýbrž v lidském sebeporozumnění vůbec.⁶⁵

⁶² Srov. Schneider, J., *O smyslu a důležitosti životních krizí*, str. 51-52.

⁶³ Tamtéž, str. 53.

⁶⁴ Tamtéž, str. 54.

⁶⁵ Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 38.

1.8 Zralá dospělost⁶⁶ - integrita „Já“ proti zoufalství

Posledním stádiem utváření zdravé identity je období, ve kterém člověk sbírá ovoce předcházejících stádií. Jen ten, kdo byl ochotný ujmout se zodpovědnosti za věci a lidi, kdo se stal průvodcem další lidské bytosti a strůjcem věcí nebo idejí, dospívá do stádia integrity. Takový člověk cítí přátelství ke všem lidem, kteří se podíleli na utváření jeho života a napomohli mu k postoji důstojnosti a lásky. Je si vědom proměnlivosti různých životních cest, přesto stále hájí vážnost a smysluplnost své vlastní životní cesty. Jeho život byl pouze nahodilým úsekem v dějinách lidstva ale jeho individuální styl, s jakým prožívá svou integritu, je zcela osobitý a patří pouze jemu.⁶⁷

Integrita osobnosti je výsledkem trpělivého a svědomitého ukládání hodnot v předešlých obdobích. Jestliže člověk „nic nenastřádal“, nepřítomnost jednoty se projeví ve stáří jako beznaděj a vědomý či nevědomý strach ze smrti. Takový člověk nevidí svůj život jako celebraci celku života. Naopak převládá pocit, že budoucnost je nyní příliš krátká na to, aby umožnila nový začátek.⁶⁸

„Integrita - já“ se tak projevuje ve všech oblastech dospělého života. Člověk je do jisté míry jejich elementem, je však také zodpovědný za jejich řízení. Není to věc pouze našeho stáří. Proto úkolem tohoto krizového období je uznat vlastní historii tváří v tvář vlastní odpovědnosti a odmítnout tak pocity nevole k životu, světu a lidem.⁶⁹

1.9 Shrnutí

- Z Eriksonova modelu zdravého vývoje vyplývá, že jedinec na každém stupni vývoje musí vyřešit psychosociální konflikt, musí splnit úkol. Uspěje-li, postoupí zdárně do dalšího vývojového období.

⁶⁶ Zralá dospělost začíná od 55 let výše.

⁶⁷ Srov. Muchová, L., *Budete mými svědky*, str. 38-39.

⁶⁸ Tamtéž, str. 39.

⁶⁹ Tamtéž.

- Krizová období pokrývají celý život člověka, od okamžiku narození až po stáří. Úspěšným absolvováním krizových fází se utváří jedincova identita a také celková zdařilost jeho života.
- Adolescentní fáze je zde popsána jako fáze, ve které má růst člověka v jeho identitě zásadní význam.
- Adolescence je obdobím se statisticky nejčetnějšími pokusy o sebevraždu, sklony ke konzumaci drog a dispozicemi k rizikovému způsobu chování vůbec.

Řešení problémů, se kterými se adolescenti potýkají, je obsahem následující kapitoly.

2. Kapitola: Krizové momenty adolescence z pohledu sociální práce

První kapitola nás seznámila s vývojem lidské identity, který probíhá ve formě psychologických krizí. Pozornost byla věnována především období adolescence, které je u některých jedinců doprovázeno charakteristickým problémovým chováním (viz. 1.5.2). První část této kapitoly seznamuje s pojetím sociální práce. Dále, v návaznosti na výše zmíněné problémové okruhy chování, jsou zde popsány způsoby sociální práce s ohroženými adolescenty. Jsou tu prezentovány různé formy sociální práce, ze kterých pro pomáhajícího pracovníka plynou etické otázky a dilemata, jež jsou popsány v druhé části kapitoly.

2.1 Pojetí sociální práce

Sociální práce se vyvíjela v jednotlivých zemích podle specifických potřeb občanů (kulturní hodnoty, postoje, ekonomický stav atd.). Definovat ji lze jako profesionální aktivitu se zaměřením na pomoc jednotlivcům, skupinám nebo komunitám zlepšit nebo obnovit jejich schopnost sociálního fungování.⁷⁰

Sociální pracovník napomáhá k dobrému sociálnímu fungování klienta tím, že mu pomáhá obnovit nebo udržovat rovnováhu mezi jeho schopností zvládnání a nároky společnosti.

Ve spojitosti s životním cyklem člověka dochází k proměnám rolí, které od něj okolí očekává. V situacích, kdy dochází ke změně rolí, bývá pomoc sociálního pracovníka nejpotřebnější, to platí zejména pro období adolescence. Úkolem sociálního pracovníka je pomoci klientovi porozumět požadavkům nové role, akceptovat ji a začít ji aktivně naplňovat.

Sociální práci zaměřenou na pomoc adolescentům ohrožených rizikovým chováním lze v této práci rozdělit na dvě skupiny. První tvoří programy primární a sekundární prevence, druhou pak intervenční služby a programy, které se snaží o zmírňování či odvrácení konsekvencí rizikového chování. Vzhledem k tomu, že termín adolescent se

⁷⁰ Srov. MATOUŠEK, O., a kol., *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7, str. 184.

vztahuje k věkovému rozmezí od 15 do 22 let je u některých programů nutné povolení nebo asistence rodiče či zákonného opatrovníka. Programy může klient podstoupit dobrovolně popřípadě na žádost kurátora, soudu, sociálního pracovníka nebo zákonného zástupce.

2.2 Prevence vzniku problémového chování

Koncept prevence v této kapitole zahrnuje prevenci primární a sekundární, tedy předcházení delikventnímu chování u adolescentů, kteří se ho zatím nedopustili, ale dle určitých signálů lze usuzovat, že k tomuto typu jednání mají trvalejší sklon. Metody terciární prevence zahrnují intervenční programy, kterým je věnována samostatná podkapitola. Je poměrně složité vytyčit jasnou hranici, která by oddělila preventivní programy od intervenčních, a to z důvodů, že některé programy využívají jak osoby potencionálně ohrožené, tak i osoby které se již delikventního chování dopustily.⁷¹

Za nejvýznamnější nástroj prevence je pokládána výchova v rodině a ve škole. Vlivným prostředkem je i sociální politika ovlivňující vzdělávání, stabilitu rodiny, zaměstnanost, policejní a soudní aparát a další instituce, ať už státní nebo nestátní, zabývající se rizikovou mládeží.⁷²

Dobrá prevence by měla předcházet všem typům sociálního selhání – kriminalitě, abúzu drog, záškoláctví, vyloučení ze škol, předčasnému těhotenství, nákaze HIV virem, promiskuitnímu chování atd. Navíc - cílem sociální prevence nemůže být pouhá nepřítomnost sociálně patologických jevů, cílem musí být přítomnost sociálně vhodného chování. Jinak řečeno, primární a sekundární prevence je nemyslitelná bez ohledu na hodnotovou orientaci adolescentů, bez podpory alternativních životních programů, odklánějících rizikové jedince od stylu života, který by mohl vést k jejich společenské degradaci.⁷³

Účinné preventivní programy staví na posilování sociální kompetence adolescentů, rodičů, pedagogů a vrstevníků – zejména těch, kteří jsou vůdčími osobnostmi.

⁷¹ Srov. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A., *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, str. 265.

⁷² Tamtéž, str. 266.

⁷³ Matoušek, O., Kroftová, A., *Mládež a delikvence*, str. 267.

Programy se efektivně snaží čerpat z místních zdrojů podpory ohrožených jedinců, dále řídí kooperaci zainteresovaných institucí, odborníků a případných dobrovolníků.⁷⁴

Novější literatura (Večerka, Dryfoos, Greenwood a Ziming) uvádí přehled principů a ukázek preventivních programů. Pro potřeby této práce lze zmínit: programy určené rodičům; programy vázané na školu; vrstevnické programy; komunitní programy a program podporující mládež⁷⁵ na trhu práce, tento program má jak preventivní, tak i intervenční charakter.⁷⁶

2.2.1 Programy určené rodičům

Zaměřují se na poskytování poradenských a terapeutických služeb rodičům rizikových adolescentů. Některé z těchto programů poskytují služby dle potřeb jednotlivých rodin. Jiné programy představují jakousi školu pro rodiče. Například zahraniční projekt Living with children začíná fází, v níž rodiče studují příručky o výchově a poté se s terapeutem věnují konkrétním problémům, jimiž adolescent nebo celá rodina strádá.⁷⁷

Od sedmdesátých let v Evropě a USA fungují tak zvané školy pro rodiče, jejichž působením se předchází nevhodným výchovným strategiím v rodinách, které jsou ohrožené rizikovými faktory. Cílem je naučit rodiče rozlišovat situace, kdy má problém jejich dítě a kdy rodič sám, redukovat nerozvážené jednání rodičů, upevnit rodičovskou schopnost vnímat problémy adolescenta a jejich zdroje a naučit rodiče podpůrnému reagování na projevy nežádoucího chování.⁷⁸

Výzkum projektů posilujících rodičovské dovednosti prokázal, že jsou schopny snížit výskyt asociálního a agresivního chování adolescentů. U nás se rozvíjí podpory rodin tzv. videotréninkem interakcí, který tkví v tom, že vyškolený pozorovatel natáčí na videokameru rodičovská chování vůči problémovému jedinci, z nich pak vybírá ty

⁷⁴ Srov. Matoušek, O., Kroftová, A., *Mládež a delikvence*, str. 268-269.

⁷⁵ Termín mládež představuje skupinu odpovídající stavem vývoje období mezi dětstvím a dospělostí. Nejčastěji bývá vymezována věkem přibližně od 13–15 do 25 let. Zhruba tedy odpovídá pojmu adolescent, je zde proto užíván jako ekvivalent pojmu adolescent.

⁷⁶ Srov. Matoušek, O., Kroftová, A., *Mládež a delikvence*, str. 268-269.

⁷⁷ Tamtéž, str. 270-272.

⁷⁸ Matoušek, O., Kroftová, A., *Mládež a delikvence*, str. 271.

sekvence, během nichž rodič reaguje na adolescenta pozitivně. Tyto úseky pak promítá, a snaží se povzbudit rodičovskou působnost.⁷⁹

2.2.2 Programy vázané na školu

Školy mohou ovlivňovat nejen žáky respektive studenty, ale i jejich rodiče a komunity. Mají k dispozici vyspělé komunikační technologie a mohou organizovat programy i mimo výuku. Školní preventivní projekty se zaměřují na eliminaci predelikventního a delikventního chování přímo na školní půdě, dále se snaží informovat o možných konsekvencích kriminálního chování mimo školu (např. krádeží, znásilnění, distribuce drog) a nakonec adolescenty připravují na setkání s kriminalitou jiných lidí a pokoušejí se je poučit, jak v takovém případě reagovat.⁸⁰

Preventivní účinek mohou mít i výukové programy, které se nezabývají přímo kriminalitou. Mohou učit například sociálním dovednostem, jak zdvořile o něco požádat nebo odmítnout, jak odvrátit agresivní jednání druhých osob atd.⁸¹

2.2.3 Vrstevnické programy

Vrstevnické programy mohou být realizovány školou a staví na myšlence, že pokud se podaří pozitivně ovlivnit nejoblíbenější či vůdčí žáky, budou tito sloužit jako příklad svým spolužákům. Nebo mohou být organizovány spolky dětí a mládeže, které jsou přímo zaměřené na rizikovou mládež.⁸²

V současnosti u nás existuje dobrovolnický program pomoci rizikové mládeži, který lze zařadit jak mezi preventivní, tak mezi intervenční programy. Je známý pod názvem LATA a zaměřuje se na mládež ve věku od 15 do 20 let. Spojuje jednoho dobrovolníka z řad plnoletých studentů pomáhajícího oboru s jedním klientem. Společně se pak věnují kvalitnímu trávení volného času (návštěvy kin, muzeí, doučování, atd.).⁸³

⁷⁹ Srov. Matoušek, O., Kroftová, A., *Mládež a delikvence*, str. 272.

⁸⁰ Tamtéž, str. 272-279.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Termín mládež představuje skupinu odpovídající stavem vývoje období mezi dětstvím a dospělostí. Nejčastěji bývá vymezována věkem přibližně od 13–15 do 25 let. Zhruba tedy odpovídá pojmu adolescent, je zde proto užíván jako ekvivalent pojmu adolescent.

⁸³ Srov. Matoušek, O., Kroftová, A., *Mládež a delikvence*, str. 207-210.

2.2.4 Komunitní programy

Komunitní programy jsou obvykle organizované v malém regionu velkoměsta. Jsou organizovány občanskými skupinami v lokalitách, v kterých roste delikvence mládeže. Nárůst delikvence má přímou spojitost se slábnutím sociální kontroly mládeže. Řešením je posilování sociálních vazeb v komunitě, mezi adolescenty a rodinami, školami, policií, soudy, nekriminálními vrstevnickými skupinami atd.⁸⁴

U nás pojmem komunitní program odpovídá nízkoprahovým klubům, které mají funkci preventivní i intervenční. Nízkoprahové zařízení (centrum, klub) představuje ustálenou formu sociální služby fungující na principu nízkoprahovosti⁸⁵ se zaměřením na specifickou cílovou skupinu s konkrétními okruhy problémů. V užším pojetí jsou nízkoprahová centra zařízení, která jsou určena mládeži pro společné trávení volného času s nabídkou škály specifických programů, sociální intervence a sociální podpory. Zařízení slouží k rozvoji samostatnosti a společenské spoluzodpovědnosti mládeže. Služba je adresována mladým lidem, kteří se ocitli v obtížné životní situaci nebo jsou jí ohroženi, žijí v prostředí zasaženém sociálně patologickými jevy (drogy, delikvence, rasismus) a kteří nevyhledávají standardní formy institucionalizované pomoci a péče.⁸⁶

Funkcí je zajišťování aktivit, v jejichž rámci dochází k navazování kontaktu s klientem či skupinou, poskytování informací, odborné pomoci, podpory a vytváření podmínek pro sociální začlenění a pozitivní změnu ve způsobu života klienta.⁸⁷

Cílem těchto aktivit je minimalizování rizik souvisejících s nevyhovujícím životním stylem a patologickým prostředím a dále umožnit mladým lidem lépe se orientovat v sociálním okolí i vytvářet podmínky, aby v případě zájmu mohli řešit svoji nepříznivou sociální situaci. Dále nízkoprahová zařízení podporují rozvoj samostatnosti

⁸⁴ Srov. Matoušek, O., Kroftová, A., *Mládež a delikvence*, str. 284.

⁸⁵ Nízkoprahovost je uplatňovaná jako maximální možná dostupnost služby pro klienty, kteří ji potřebují a mají na ni nárok. Je založená na: vstupu do centra bez průkazek/doporučení, dobrovolnosti, maximální anonymitě klientů, navázání vzájemné důvěry s klientem, poskytnutí bezpečného prostoru, který je svým charakterem blízký přirozenému prostředí klientů, časové dostupnosti služby pro klienty, dostatečné informovanosti cílové skupiny o službě.

⁸⁶ Srov. Oddělení prevence kriminality Magistrátu hl. m. Prahy, *Přehled nízkoprahových a otevřených zařízení pro děti a mládež v hl. m. Praze* [online]. Dostupné na WWW: <www.nicm.cz/files/Prehled%20nizkoprahovych%20klubu.doc>.

⁸⁷ Tamtéž.

a společenské spoluzodpovědnosti mládeže a učí je tak předcházet jejich sociálnímu vyloučení.⁸⁸

2.2.5 Programy podporující pracovní uplatnění

Je obecně známým faktem, že pro adolescenty není na trhu práce dostatek příležitostí, také ochota zaměstnavatelů přijímat mladé lidi bez praxe je nižší a určitou roli zde hrají i nereálné představy a požadavky adolescentů týkající se zaměstnání a mzdy. Zároveň je zřejmé, že uplatnění mládeže na trhu práce je nejlepší prevencí před rizikovým chováním.⁸⁹

Úřady práce se pokoušejí stále zvyšující se nezaměstnanosti mladých lidí čelit profesionálním poradenstvím a organizováním rekvalifikačních kurzů. Na státní úrovni je žádoucí prosazování aktivní politiky zaměstnanosti. V České republice jsou známé také programy, jejichž náplní je vzdělávání a rekvalifikace. Cílovou skupinou je nezaměstnaná mládež nebo nezaměstnaná a zároveň problémová mládež. Zmínit zde můžeme např. Program Šance nebo Projekt MOST.

Program Šance je rekvalifikační kurz pro problémovou mládež. Cílová skupina je mládež ve věku od 16 do 25 let, u které je riziko předčasného opuštění školy významné a hrozí jim vyloučení z trhu práce i ohrožení v sociální oblasti. Hlavní aktivity projektu se soustředí na vytvoření speciálního poradenského programu pro podporu jejich úsilí dokončit vzdělání. Poradenský program obsahuje nejen řadu diagnostických metod k identifikaci individuálních potíží žáků či studentů, ale i výcvikové metody k prohloubení relevantních dovedností nezbytných pro dokončení studia. Program trvá sedm měsíců a cílem je získat praxi v profesi málo náročné na kvalifikaci. Podle pořadatelů se až 95% účastníků uplatní na trhu práce bezprostředně po absolvování kurzu.⁹⁰

⁸⁸ Srov. Oddělení prevence kriminality Magistrátu hl. m. Prahy, *Přehled nízkoprahových a otevřených zařízení pro děti a mládež v hl. m. Praze* [online]. Dostupné na WWW: <www.nicm.cz/files/Prehled%20nizkoprahovych%20klubu.doc>.

⁸⁹ Srov. Matoušek, O., Kroftová, A., *Mládež a delikvence*, str. 280.

⁹⁰ Tamtéž, str. 281-282.

Projekt MOST je zaměřen na nezaměstnanou a nekvalifikovanou mládež ve věkovém rozmezí 15 – 18 let. Zájemce o kurz se spolu s rodiči nejprve seznámí s nabízenými kurzy. Pokud splní minimální kritéria pro přijetí, je do kurzu zařazen. První fází je absolvování motivačního kurzu zaměřeného na osobnostní rozvoj, dále pak vlastní profesní příprava a nakonec praxe na pracovišti budoucího zaměstnavatele.⁹¹

2.3 Intervenční programy pro rizikové adolescenty

Jedná se o intervenční služby nebo programy určené pro ohrožené adolescenty, navazující na preventivní programy primární a sekundární prevence. Usilují o zmírnění nebo odvrácení nevhodného působení rodičů nebo jiných osob a nabízejí kvalifikovanou pomoc všem zúčastněným.

Instituce zabývající se prací s rizikovou mládeží mohou být zaštiťované státem, rovněž existuje široké spektrum nestátních neziskových organizací.

2.3.1 Orgány sociálně-právní ochrany dětí

Zabezpečují práva dítěte⁹² na život, jeho příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání, zaměstnání, zahrnuje také ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním.⁹³

Pro poskytnutí sociálně-právní ochrany jsou typické situace, kdy:

- a. rodiče dětí zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, nebo nevykonávají či zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti,
- b. děti byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče a tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do její výchovy,

⁹¹ Srov. Matoušek, O., Kroftová, A., *Mládež a delikvence*, str. 281-282.

⁹² Pojmem dítě je v mezinárodních a v některých navazujících vnitrostátních předpisech zpravidla osoba do dovršení 18 let věku.⁹²

⁹³ MPSV. *Systém sociálně-právní ochrany dětí ČR*[online]. Dostupné na WWW:<<http://www.mpsv.cz/cs/7243>>.

- c. děti vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, žíví se prostitutí, spáchaly trestný čin nebo, děti mladší 15 let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak narušují občanské soužití,
- d. opakovaně se dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte,
- e. děti, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, svobodu, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu;
- f. děti, které jsou na základě žádostí rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte opakovaně umístovány do zařízení zajišťujících nepřetržitou péči o děti nebo jejich umístění v takových zařízeních trvá déle než 6 měsíců;
- g. děti, které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, popřípadě násilím mezi dalšími fyzickými osobami;
- h. děti, které jsou žadateli o azyl odloučenými od svých rodičů, popřípadě jiných osob odpovědných za jejich výchovu;

pokud tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí.⁹⁴

V rámci činnosti odborů pro sociálně-právní ochranu dětí je důležitá činnost sociálních pracovníků, spojená především s opatrovnictvím a poručnictvím, a činnost kurátorů.

Kurátor pro děti a mládež se zabývá dětmi z nefungujících rodin: dětmi vedoucími zahálčivý život; dětmi zanedbávajícími školní docházku, požívajícími alkohol nebo jiné návykové látky; dětmi žívícími se prostitutí; dětmi, jež spáchaly před dovršením 15 let čin jinak trestný; dětmi utíkajícími z domova i dětmi, na nichž byl spáchán trestný čin.⁹⁵

Cílem kurátorovy práce je pomoc dítěti či mladistvému opětovně se začlenit do společnosti. Kurátor proto sleduje jak, kde a s kým klienti tráví svůj volný čas a nabízí

⁹⁴ MPSV. *Systém sociálně-právní ochrany dětí ČR*[online].

Dostupné na WWW:<<http://www.mpsv.cz/cs/7243>>.

⁹⁵ Tamtéž.

kvalitní volnočasové aktivity jako alternativu k činnostem rizikovým nebo dokonce trestným. Krom toho se zúčastňuje soudního projednávání případů vedených proti mladistvým a spolupracuje s věznicemi při řešení sociálních problémů mladistvých. Má být v osobním kontaktu s dítětem a osobami odpovědnými za jeho výchovu a má pokud možno řešit problémy dítěte v prostředí, kde vznikly. Je kompetentní navrhnout výchovu v náhradní rodině, ústavní a ochranou výchovu.⁹⁶

2.3.2 Diagnostické a výchovné ústavy

V padesátých letech vzniká v ČR jednotná síť ústavů pro děti a mládež, která pod různými názvy existuje dodnes jako diagnostické a výchovné ústavy pro děti a mládež. Zde jsou umístovány děti a mladiství s nařízenou ústavní výchovou,⁹⁷ případně s uloženou ochranou výchovou.⁹⁸ Pobyt je buď nařízený soudem nebo dobrovolný (v tom případě jde o dohodu mezi vedoucím ústavu, rodiči nebo zákonnými zástupci a svěřencem samým).⁹⁹

Po roce 1990 se objevila tendence pro vznik alternativy k ústavním zařízením ve formě komunitních bytů. Šlo o malé bytové jednotky v běžné městské zástavbě, v nichž několik mladých lidí bydlí s vychovateli. Tato služba se nijak nerozšířila.¹⁰⁰ Obdobným zařízením jsou i tzv. domy na půli cesty, které představují jakousi ubytovnu pro mládež, která prošla nějakou formou ústavní péče.

2.3.3 Probační a mediační služba

Nejzazším možným opatřením při práci s rizikovou mládeží je věznice pro mladistvé, sem jsou umístováni odsouzení, kterým ještě není 18 let nebo, u kterých tak rozhodl soud. Dnes, díky Probační a mediační službě (dále PMS) a jiným alternativním trestům,

⁹⁶ Srov. MATOUŠEK, O., a kol., *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X, str. 270.

⁹⁷ Ústavní výchova je nařízena soudem u dětí od 3 do 18 let. Základním předpokladem pro nařízení ústavní výchovy je ohrožení nebo narušení ochrany dítěte.

⁹⁸ Ochranná výchova je uložena na základě rozhodnutí soudu u dětí od 15 do 18 let. Základním předpokladem ochranné výchovy je protispolečenský čin dítěte nebo mladistvého, který naplňuje skutkovou podstatu trestného činu

⁹⁹ Srov. Matoušek, O., Kroftová, A., *Mládež a delikvence*, str. 162-167.

¹⁰⁰ Srov. Matoušek, O., *Sociální práce v praxi*, str. 272.

mladistvých ve vazebních věznicích a ve věznicích pro výkon trestu odnětí svobody značně ubývá. PMS pracuje s mladistvými pachateli (15-18 let) i s mladšími 15 let, kteří se dopustili činu, jež se u právně odpovědných osob kvalifikuje jako trestný. PMS vytváří vhodné okolnosti pro využití alternativních procesů v trestním řízení, zajištění efektivního výkonu alternativních trestů a nalezení účinné odezvy na spáchaný trestní čin.¹⁰¹

Alternativy k trestu odnětí svobody jsou vítaným opatřením. Probační a mediační služba navíc usiluje o integraci obviněného do společnosti, participaci poškozeného – obnovení jeho pocitu bezpečí a ochranu společnosti tím, že řeší konfliktní stavy spojené s trestním řízením a zajištěním uložených alternativních trestů a opatření.

2.3.4 Streetwork

Na počátku byly předmětem zájmu streetworkerů party mládeže dopouštějící se trestné činnosti. Jejich působiště se postupem času rozšířilo i na mládež potenciálně rizikovou, na uživatele drog, na prostitutky, prostitutky a bezdomovce. Sociální pracovníci navazují kontakty s klienty přímo na ulici (v baru, v hernách, v parcích atd.) a poskytují informace, služby, přímou pomoc popř. zprostředkují spojení s jinými institucemi.¹⁰²

Práce streetworkerů a celá idea sociální práce na ulici je velice přínosnou. Jít klientům „naproti“ a kontaktovat je na ulici nebo na jiném jim důvěrně známém místě zvyšuje míru úspěšnosti a dostupnosti sociálních služeb. Je pravděpodobné, že se podaří oslovit, zaujmout a naklonit ke spolupráci klienty, kteří by ve sterilním kancelářském prostředí jen stěží spolupracovali. Záparem této praxe se ukazuje být fakt, že není dost dobře možné hodnotit efektivitu pouliční sociální práce.

2.3.5 Střediska výchovné péče pro děti a mládež

Tato střediska nabízí preventivní péči dětem a mládeži s negativními společenskými projevy. V praxi středisko poskytuje pomoc jedincům, u nichž vzniká závislost na alkoholu či jiných drogách, případně patologické hráčství, mládeži ocitající se v krizových situacích, jež souvisejí s rodinou situací nebo se školou, nebo těm, kteří se

¹⁰¹ Srov. Matoušek, O., *Sociální práce v praxi*, str. 284-286.

¹⁰² Srov. Matoušek, O., Kroftová, A., *Mládež a delikvence*, str. 198-199.

vracejí do běžného života po ústavním pobytu. Programy jsou určeny pro děti a mládež ve věku od 10 do 26 let, účast na programech je dobrovolná.¹⁰³

Takovýto typ pomoci zatím poskytuje na území České republiky pouze jedna instituce – brněnské Centrum sociálních služeb. Centrum poskytuje opravdu široké spektrum služeb a dá se předpokládat, že výstavba podobných center by se setkala s pozitivním ohlasem.

2.3.6 Resocializační program

Jako jeden z mála komplexních komunitních programů pro rizikovou mládež vznikl v roce 1993 program REP (resocializační pomoc). Program je adresován klientům od 15 do 18 let, u nichž jsou patrné vážné poruchy chování, ale ještě nebyli stíháni pro trestnou činnost. Celková délka programu je rok a půl. Základními metodami jsou interakční skupinová práce, sociální tréninkové učení, reflexe a sebereflexe, tematické skupiny zaměřené na životní témata související se zátěží klientů a individuální konzultace.¹⁰⁴

2.3.7 Dobrovolnická pomoc

Mezi neziskové organizace zabývající se prací s rizikovou mládeží je nepochybně důležité zařadit dobrovolnickou pomoc. V České republice existuje dobrovolnický program pomoci rizikové mládeži. Jedná se o občanské sdružení LATA, které se zaměřuje na pomoc ohroženým dětem, mládeži a jejich rodinám. Pířířem služeb, které Lata poskytuje, je projekt s názvem „Ve dvou se to lépe táhne“. Skrze vyškoleného dobrovolníka poskytují mladým lidem ve věku 13 – 26 let především vrstevnickou podporu, prostřednictvím níž jim pomáhají zvládat nepříznivé nebo ohrožující životní situace a posilují jejich samostatnost. Iniciátorem kontaktu je obvykle kurátor mládeže, psycholog nebo rodiče klienta.¹⁰⁵

¹⁰³ Srov. Matoušek, O., Kroftová, A., *Mládež a delikvence*, str. 201.

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 203.

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 207-210.

Tento typ dobrovolnictví vychází z jednoduché, ale efektivní idey spojení klienta ohroženého sociálním selháním a dobrovolníka, který má opravdový zájem o klienta a má na něj pozitivní vliv. Navíc dobrovolníci vyrovnávají nedostatek personálu, stávají se jakousi prodlouženou rukou sociálního pracovníka a poskytují klientovi takové množství pozornosti, které sociální pracovník kvůli své pracovní vytíženosti klientovi poskytnout nemůže.

Dalším programem jsou nízkoprahové kluby, které nabízejí klientům kvalitní trávení volného času, doučování, výlety, zájmové kroužky apod. (viz. 2.1.5)

V oblasti práce s dětmi a mládeží se angažují i církve. Za zmínku jistě stojí salesiánská střediska, která vycházejí z principů italského kněze Dona Bosca. Vedle sportovního využití nabízí střediska vzdělávací programy i terapeutické programy pro děti a rodiny, které se dostaly do těžko řešitelných problémů. Také spolupracují s Úřadem práce a dalšími institucemi nabízejícími mladým lidem pracovní možnosti - krátkodobou brigádu, placenou brigádu, nabídku stálého zaměstnání, tematické workshopy, atd.¹⁰⁶

2.4 Etická dilemata v sociální práci

V každé profesi, včetně sociální práce s ohroženými adolescenty, se člověk může dostat do situace, při jejímž řešení přichází do úvahy nejméně dvě alternativní východiska. Přitom ani jedno řešení není ideální, právě naopak. Sociální pracovník, postaven před dilematickou situací, se přesto musí pro jednu alternativu rozhodnout. V těchto případech hovoříme o etických dilematech,¹⁰⁷ které ještě odlišujeme od etických problémů.¹⁰⁸ U výše uvedených preventivních a hlavně intervenčních služeb a programů se s nimi sociální pracovníci potýkají každý den.

¹⁰⁶ Srov. Salesiáni Dona Bosca, *Středisko mládeže*, [online].

Dostupné na WWW: < <http://www.sdbplzen.cz/kdo-jsme-sasm/> >.

¹⁰⁷ Za etické dilema je obecně považována situace, která vyvstane tehdy, cítí-li sociální pracovník, že stojí před dvěma nebo více stejně nevhodnými možnostmi, které představují konflikt morálních principů, a není jasné, které rozhodnutí bude přijatelnější.

¹⁰⁸ Etické problémy vznikají v situaci, kdy je zřejmé, jak by se sociální pracovník měl rozhodnout, ale toto rozhodnutí se mu osobně příčí.

2.4.1 Etické problémové okruhy

Sociální pracovníci při práci s ohroženými adolescenty mohou přijít do kontaktu s širokou škálou etických dilemat jako důsledek jejich různorodých a někdy i neslučitelných povinností vůči klientům, zaměstnavatelům, kolegům, profesi a celé společnosti. Vznik dilematických situací může úzce souviset s konflikty zájmů.¹⁰⁹

Sociální práce s ohroženými adolescenty produkuje situace, ve kterých pomáhající pracovník musí nejen eticky hodnotit, vybírat možnosti, ale i eticky rozhodovat. Sociální pracovník eticky uvažuje při sociálním šetření, sběru informací, jednáních a při své profesionální činnosti o použití metod sociální práce, o sociálně technických opatřeních a administrativně správních postupech z hlediska účelu, účinnosti a důsledků na klientův život.¹¹⁰

A. Základní etické problémy jsou:

- kdy vstupovat či zasahovat do života občana a jeho rodiny, skupiny nebo obce (například: pokud se musí kurátor rozhodnout, zda navrhne umístění dítěte do náhradní rodinné péče nebo jej ponechá v rodině);
- kterým sociálním klientům dát přednost a věnovat čas na dlouhodobé sociálně výchovné působení (zde musíme brát v potaz jednak sympatie sociálního pracovníka k jistému typu klientů, jednak řešenou problematiku, která může být pracovníkovi bližší, a samozřejmě míru úspěšnosti, například: sociální práce s občasným záškolákem bude s pravděpodobně úspěšnější nežli s žákem vyloučeným ze školy pro opakované krádeže a konzumaci návykových látek);
- kolik pomoci a péče poskytnout, aby stimulovaly klienta ke změně postojů a k odpovědnému jednání a nevedly k jejich zneužití (sociální pracovník musí klientovi pomáhat a podporovat jej, ale i motivovat k převzetí zodpovědnosti, která vede k větší nezávislosti, například: pokud nezaměstnaný klient přijme pracovníkovu nabídku o zařazení do programu podporující pracovní uplatnění, zjistí, že vydělávání vlastních peněz mu přináší finanční nezávislost jak na rodičích, tak na státu, navíc se u něj snižuje výskyt rizikového chování);

¹⁰⁹ Srov. REAMER, F. C., *Social work values and ethics*. New York: Columbia University Press, 2006. ISBN 0-231-13789-3, str. 176.

¹¹⁰ Srov. ETICKÝ KODEX PRACOVNÍKŮ ČESKÉ REPUBLIKY, [online]. Dostupné na WWW: <http://www.vkci.cz/soubory/prilohy/67_0_eticky%20kodex%20soc%20pracovniku.pdf>.

- kdy přestat se sociální terapií a poskytováním služeb a dávek sociální pomoci (samozřejmě ani snaha sociálního pracovníka o nápravu či záchranu klienta není nekonečná, například: pokud klient Probační a mediační služby opakovaně nedodrží podmínky dohody o alternativním trestu odnětí svobody, není jiná možnost než nastoupit výkon trestu odnětí svobody ve věznici pro mladistvé).¹¹¹

B. Další problémové okruhy:

Tyto problémy si žádají etické hodnocení a rozhodování plynoucí z následujících situací, kdy se loajalita sociálního pracovníka s klientem dostane do konfliktu zájmů,

- při konfliktu zájmu samotného sociálního pracovníka se zájmem klienta (například: pokud je sociální pracovník přesvědčen, že by klient měl využít programu podporující pracovní uplatnění, protože by to klienta znamenalo finanční nezávislost a vymanění se z nepříznivého vlivu jeho party, ale klient nemá jakýkoli zájem měnit svůj životní styl);
- při konfliktu klienta s jiným občanem (například: mladistvý pachatel okrade spolucestujícího v metru – tento konflikt pak může řešit Probační a mediační služba, která usiluje jak o integraci obviněného do společnosti tak o participaci poškozeného – obnovení jeho pocitu bezpečí);
- při konfliktu zájmu klientů se společností (takovéto konflikty může řešit například: sociální pracovník – streetworker, v případě, že se jeho klienti, adolescentní uživatelé drog, setkávají ve veřejném parku, kde se dostávají do neshod s ostatními návštěvníky parku);
- při konfliktu mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci (například: pokud si sociální pracovníci myslí, že zaměstnavatel neposkytuje služby v takovém rozsahu a kvalitě, na kterou mají klienti právo).¹¹²

¹¹¹ Srov. ETICKÝ KODEX PRACOVNÍKŮ ČESKÉ REPUBLIKY, [online]. Dostupné na WWW: < http://www.vkci.cz/soubory/prilohy/67_0_eticky%20kodex%20soc%20pracovniku.pdf >.

¹¹² Tamtéž.

C. Sociální pracovník má ve své náplni roli pracovníka,

který klientům pomáhá a současně má klienty kontrolovat. Relace mezi těmito protichůdnými aspekty sociální práce vyžadují, aby si sociální pracovníci ujasnili etické důsledky kontrolní role, a také do jaké míry je tato role přijatelná z hlediska základních hodnot sociální práce.¹¹³

Sociální pracovník, který upřednostňuje vztah založený na dialogu, klienta nechává rozhodovat o problému a je mu nápomocen při řešení problémů. Pomoc se zakládá na vzájemné spolupráci. Klient určí, jak chce problém řešit, a následně přijme nabídku ze strany sociálního pracovníka – pokud je pro něj vyhovující.¹¹⁴

Porozumění pomocí monologu je založeno na jednostranném rozhodování pracovníka, který je však ochoten svá rozhodnutí poskytnout k dialogu. Pokud monolog pomáhajícího vede k rozvíjející se schopnosti klienta kontrolovat okolnosti svého vlastního života, lze jej považovat za dobrý základ budoucího dialogu.¹¹⁵

Toto dilema je možné připodobnit srážce kontroly a autority proti podpoře a pomoci.

K dalším oblastem, kde se mohou etická dilemata vyskytovat, patří:

- střet osobních hodnot s hodnotami organizace nebo profese
(například: sociální pracovnice křesťanského vyznání, která pracuje v krizovém centru, jež zastává radikální feministické přístupy);
- rozdělená loajalita mezi zájmy klienta a organizace
(například: sociální pracovník se domnívá, že rozhodnutí organizace poškozuje klientova práva a musí si vybrat mezi zájmy klienta a loajalitou k zaměstnavateli);
- sociální ubezpečení minority či jednotlivce ve vztahu k majoritě
(například: pozitivní diskriminace, kdy klientovi romského původu je dříve poskytnuta služba nebo zařazení do programu než ostatním občanům);

¹¹³ Srov. ETICKÝ KODEX PRACOVNÍKŮ ČESKÉ REPUBLIKY, [online]. Dostupné na WWW: <http://www.vkci.cz/soubory/prilohy/67_0_eticky%20kodex%20soc%20pracovniku.pdf>.

¹¹⁴ Srov. ÚLEHLA, I., *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2005. ISBN 80-86429-36-9, str. 28-32.

¹¹⁵ Srov. MUSIL, L., *Ráda bych vám pomohla ale...* Brno: Marek Zeman, 2004. ISBN 80-903070-1-9, str. 84-88.

- rozdělování omezených zdrojů
(například: sociální pracovník zaměstnaný na Oddělení posudkové činnosti Úřadu práce, sociálních věcí a rodiny při vypracovávání posudků pro účely peněžních příspěvků);
- rozdílné hodnoty a zájmy různých skupin obyvatel v rámci komunity nebo společnosti.¹¹⁶

2.4.2 Systematický postup řešení dilemat

V dilematických situacích se činí rozhodnutí velmi obtížně. I když si dilemata mohou být na první pohled podobná, v mnohých aspektech budou jedinečná a neopakovatelná (stejně jako osoby v nich zainteresované, roli sehrává i různost prostředí a odlišnost organizace atd.). Proto také není možné předložit sociálním pracovníkům spolehlivý návod na řešení všech dilematických situací. Klíčem je samotná osoba pomáhajícího pracovníka, v její osobnosti, zkušenostech, zručnosti a vědomostech.¹¹⁷

Pro sociální pracovníky je nutné pochopit, uznat a přijmout skutečnost, že součástí jejich povolání jsou i složité situace, kdy se dostávají do rozporu některé hodnoty, principy a jiné oblasti jejich činnosti. Odborníci na etiku se snaží o zdůraznění potřeby systematického přístupu v procesu řešení dilematických situací. Proto někteří autoři navrhnou identifikovat a jasně formulovat sled kroků, které by zahrnovali všechny důležité aspekty etických dilemat. Americký profesor sociální práce a odborník na etiku Frederic G. Reamer navrhl systematický postup, který může být nápomocen v situacích, kdy se sociální pracovníci dostanou do dilematické nebo problematické situace a budou muset učinit rozhodnutí.¹¹⁸

Pro dokreslení dilematické situace si zde uvedeme krátkou kazuistiku, která bude aplikována na konkrétní kroky Reamerova postupu.

¹¹⁶ Srov. MÁTEL, A., *Etika sociálnej práce*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2010. ISBN 978-80-89271-85-6, str. 145.

¹¹⁷ Srov. MÁTEL, A., SCHAVEL, M., MUHLPACHR, P., ROMAN, T., *Aplikovaná etika v sociálnej práci*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010. ISBN 987-80-87182-13-0, str. 235-237.

¹¹⁸ Srov. Mátel, A., *Etika sociálnej práce*, str. 148.

Do nízkoprahového klubu pro ohrožené děti a mládež přišel klient Petr (17) – viditelně pod vlivem návykových látek. Přestože pravidla klubu zná, a je si vědom toho, že nikdo pod vlivem jakékoli návykové látky nebude vpuštěn dovnitř, dožaduje se vstupu do klubu. Když ho sociální pracovnice odmítne pustit, vyhrožuje, že spáchá sebevraždu. Sociální pracovnice se ocitá před dilematem, které není jednoduché. Na jedné straně jsou jasně stanovená pravidla nízkoprahového klubu a ochrana ostatních klientů, na straně druhé jde o rizikového klienta se sebevražednými sklony, který se navíc v minulosti o sebevraždu již pokusil. Má pracovnice učinit výjimku a nechat ho vstoupit do klubu nebo zaujme pevné stanovisko a do klubu ho pod vlivem návykových látek nepustí? V prvním případě poruší pravidla a potencionálně ohrozí ostatní klienty, ve druhém případě hrozí, že se klient opravdu pokusí o sebevraždu. Pro sociálního pracovníka nejde jen o vyřešení dané krizové situace, ale i o dilema, kdy se musí rozhodnout pro „menší zlo.“

V rozhodování, co je oním menším zlem, by měl být následující postup řešení etických dilemat.

1) Nejprve je nezbytné etické dilema identifikovat, včetně hodnot a povinností, které jsou v konfliktu. *Při aplikaci na kazuistiku jde o konflikt potencionálního sebepoškození jednotlivce na jedné straně a ochrana ostatních klientů na straně druhé. Ústup ze strany sociální pracovnice by mohl být brán jako precedens.*

2) Dále je vhodné zamyslet se nad tím, kterých jednotlivců, skupin i organizací se řešení dilematu jakýmkoli způsobem týká. *Zainteresovaných osob může být více najednou, krom klienta Petra a sociální pracovnice jde samozřejmě také o ostatní klienty, zaměstnance klubu a organizaci, která jej provozuje.*

3) Následuje podrobné zvážení možných způsobů jednání, včetně předpokládaných účinků, a to kladných i záporných, pro všechny zúčastněné a společnost jako celek. *Jde o vygenerování co nejvíce možných řešení vzniklého dilematu s ohledem na pozitiva a negativa. Například pokud sociální pracovnice případ ohlásí (na policii a/nebo pracovníkům Oddělení sociálně-právní ochrany dětí a sociální kurately) zamezí tak klientovi přístup do klubu a ochrání tak ostatní klienty, otázkou však zůstává, zda tímto činem zamezí sebevražedným sklonům. V sázce je také důvěra klienta k pracovnici a organizaci jako takové.*

- 4) Je nutné zvážit pro a proti u každého způsobu jednání s ohledem na:
- a. Etický kodex a platnou legislativu. *S ohledem na mezinárodně platné principy sociální práce je zdůrazňována hodnota všech lidí, včetně ochrany jejich fyzické a psychické integrity. V našem případě, pokud by klientovi byl umožněn vstup do objektu, mohlo by dojít k ohrožení práv a zájmů druhých osob.*
 - b. Etické teorie, principy a směrnice. *Utilitaristé by hledali variantu, která by znamenala větší dobro nebo by prospěla většímu množství lidí. Pragmatici by se zaměřili na praktické konsekvence. Stoiky a zastánce Kantova deontologismu by nejvíce interesoval úmysl sociální pracovnice a hledali by imperativ povinnosti. Empirici by se ptali, jaké obecné pravidlo je možné odvodit z této zkušenosti, a zastánci komunikativní etiky by z případu učinili diskurs.*
 - c. Praktické teorie a principy sociální práce. *Zde pomáhá rozlišení praktických aspektů případu od etického uvažování. Praktickým důsledkem, uvědomění náležité instituce by mohlo vést například ke zvýšení klientovi agrese zaměřené na svou osobu, ale i na osoby v jeho okolí; nástup na odvykací léčbu atd.*
 - d. Osobní hodnoty (kultura, náboženství, politické ideje, etické hodnoty), zvláště ty, které se dostávají do rozporu. *Například jak sociální pracovnice křesťanského vyznání, reaguje na klienta vyhrožujícího sebevraždou, navíc pod vlivem návykových látek?*
- 5) Přínosem je konzultace se spolupracovníky, odborníky na etiku, právními poradci, velkou váhu má soustavná supervize. *V popsaném případě musela pracovnice zareagovat poměrně rychle, obvykle však sociální pracovníci nemusí činit rozhodnutí sami, aniž by se poradili se svými kolegy a dalšími odborníky. Při konzultaci případu dochází k hlubšímu proniknutí k podstatě věci, na kterou by možná člověk sám nepřišel. Navíc je konzultace i druhem ochrany sociálního pracovníka v případech obvinění kvůli důsledkům rozhodnutí.*
- 6) Na základě tohoto postupu je obvykle možné dilema řešit, každopádně se doporučuje postup zdokumentovat a řešení zhodnotit. *Během systematického rozhodování se vyjasňuje, který směr řešení bude pro všechny zúčastněné prospěšnější. Přesto však pomáhající pracovník nebude mít stoprocentní jistotu správnosti rozhodnutí. To je ovšem již součástí povahy etických dilemat.*

7) Monitorování, zhodnocování a dokumentace celého procesu rozhodování. *Učinit etické rozhodnutí není konečnou stanicí, protože po rozhodnutí přijdou na řadu důsledky. Sociální pracovník musí být připraven kdykoli své rozhodnutí zdůvodnit klientům, zaměstnavatelům, kolegům i příslušným úřadům.*¹¹⁹

2.5 Shrnutí

- Úvodní část kapitoly přináší seznámení s oborem sociální práce a prezentuje, co je obsahem sociální práce s ohroženými adolescenty.
- Následující podkapitola se zaměřuje na preventivní programy určené ohroženým adolescentům, kteří se zatím žádného delikventního chování nedopustili, ale lze usuzovat, že k němu mají sklony.
- Jako další je zařazen popis intervenčních služeb a programů pro ohroženou mládež navazující na preventivní programy primární a sekundární prevence. Programy usilují o zmírnění nebo odvrácení nevhodného působení rodičů nebo jiných osob a nabízejí kvalifikovanou pomoc všem zúčastněným.
- Popsané způsoby sociální práce s sebou nesou i určité etické otázky či dilemata, které pomáhající pracovník při své práci řeší. Proto jsou zde pro přehled popsány etické problémové okruhy.
- V dilematických situacích se činí rozhodnutí velmi obtížně. Každé dilema je neopakovatelné a jedinečné, proto také není možné předložit sociálním pracovníkům spolehlivý návod na řešení všech dilematických situací.
- Přesto však lze při řešení etických dilemat postupovat dle určitého systematického návodu, jehož autorem je americký profesor a odborník na etiku F. G. Reamer.

¹¹⁹ Srov. Máteř, A., *Systematický postup řešení etických dilemat v sociální práci*, [online]. Dostupné na WWW:<<http://www.scribd.com/doc/28870182/Systematick%C3%BD-postup%C5%99e%C5%A1eni-etick%C3%BDch-dilemat-v-socialni-praci-Systematic-approach-ofethical-dilemma-solving-in-social-work>>.

3. Kapitola: Význam teorií sociální práce v sociální práci s ohroženými adolescenty

Pokud shrneme poznatky předchozích kapitol, lze říci, že období adolescence je specifickou vitální etapou, jež má svůj objektivní i subjektivní smysl. Je to období hledání a přehodnocování, v němž má jedinec zvládnout vlastní přeměnu, dosáhnout přijatelného sociálního postavení a vytvořit si subjektivně uspokojující, vyspělou formu vlastní identity. Období je ovšem spojeno i s pro adolescenty typickým chováním, které negativně ovlivňuje průběh dospívání. Takto ohroženým adolescentům pak sociální práce nabízí preventivní a intervenční programy, jejichž náplní je zmírnění nebo odvrácení nevhodného působení rodičů nebo jiných osob. Při práci s ohroženou mládeží se sociální pracovníci dostávají do dilematických situací, které je nutné vyřešit, proto F. G. Reamer navrhl systematický postup, který má pracovníkům pomáhajících profesí usnadňovat situace, kdy se ocitnou před dilematem a budou muset učinit rozhodnutí.

Nastane-li během období adolescence okamžik, který svou závažností překročí kapacitu rodinného zvládnání, je možné využít některou z výše zmíněných institucí poskytující služby sociální prevence a intervence pro rizikové adolescenty. Pomáhající pracovník zde vystupuje jako profesionál, který je kompetentní ke zvolení vhodného typu služby, jež nejlépe pokryje potřeby klienta.

Po definování období adolescence a vymezení problémových okruhů, po popisu preventivních a intervenčních služeb adresovaných rizikovým adolescentům a specifikaci dilematických situací přicházejí na řadu teorie sociální práce – obsah této kapitoly. Sociální pracovníci každodenně využívají četné teorie sociální práce, které usnadňují praxi – specifikují, co se má dělat, jak a proč.

Tyto teorie představují další krok, po definování problému a volbě vhodného druhu pomoci, který má být součástí komplexní práce reflektující krizové momenty adolescentních jedinců s odbornými a kompetentními návrhy na řešení těchto situací.

Teoretický základ představuje jeden z pramenů identity sociální práce s rizikovými adolescenty. Značná část teoretické výbavy je načerpána z jiných vědních oborů (z psychologie, pedagogiky sociologie apod.). Přestože většina teorií vzešla z jiného oboru, originalita vychází ze specifického užívání teorií – z adaptace teoretických modelů pro řešení problémů klientů. Na teoretické i praktické rovině dochází

k dotváření teorií sociální práce tak, aby umožňovaly nahlížet na člověka jako na celistvou bytost zakotvenou v prostředí.¹²⁰

Sociální pracovníci mají k dispozici množství teorií, ale jen málo z nich dokáže celostně vysvětlit různá hlediska klientova života. Majorita sociálních pracovníků proto v praxi využívá větší množství teoretických znalostí. Tento postup se nazývá eklekticismus a je běžným při uplatňování teorie v praxi. Jako důvody pro eklekticismus jsou uváděny tyto argumenty:

- klient by měl mít možnost čerpat ze všech dostupných poznatků,
- empirické zkušenosti získané v praxi jsou validní a měly by proto jednotlivé teorie modifikovat dle načerpaných znalostí,
- teorie pokrývají různé úrovně a oblasti, jejich rozličnost vede k tomu, že se mohou vhodně doplňovat,
- řada aspektů různých teorií je shodná nebo obdobná, je proto třeba teorie kombinovat a získávat tak jiný pohled na situaci,
- lidské bytí je mnohostranné a lze proto předpokládat, že je není možné objasnit jedinou teorií.¹²¹

3.1 Vybrané teorie sociální práce

V sociální práci s ohroženými adolescenty jako v každé multiparadigmatické vědě nepřevládá jediná teorie, ale existují vedle sebe rozličné, méně nebo více podobné přístupy. Ty, které jsou považovány za nejpodstatnější nejen pro oblast sociální práce s ohroženými adolescenty, ale i pro sociální práci obecně, jsou zde představeny a pro snazší porozumění tématicke opět aplikovány na kazuistiku, z čehož pak zřetelněji vyplývají případné klady a zápory dané teorie.

Anna, 17 let, má dokončenou základní školu, žije s matkou, otčímem a třemi sourozenci ve velmi špatné sociální a finanční situaci. V nemalé míře tuto situaci ovlivňuje i jejich romský původ. Matka je nezaměstnaná, otčím příležitostný stavební dělník. Anna je nejstarší

¹²⁰ Srov. Matoušek, O., *Základy sociální práce*, str. 193.

¹²¹ SOTONIAKOVÁ, E., *Teorie a metody sociální práce*. Ostrava: Ostravská universita v Ostravě, 2005. ISBN 80-7368-118-8, str. 33.

ze sourozenců. Anna by se chtěla vyučit kuchařkou, její prospěch nebyl špatný, nicméně matka ji v tomto přání nepodporuje – naopak jí snižuje sebevědomí tvrzením, že by školu nikdy nedodělala, protože je „úplně blbá.“ Matka si přeje, aby si Anna našla práci a pomohla žít rodinu. Téměř rok proto každé ráno Anna odchází z domova pod záminkou hledání zaměstnání, celý den ovšem tráví s partou mladých nezaměstnaných Romů. Společně shánějí peníze na alkohol a vysmívají se konzumnímu způsobu života.

V parku se Anna poprvé setkala s terénní sociální pracovníci, sblížily se natolik, že ji Anna nakonec požádala o pomoc. Chtěla by se vyučit a po dosažení plnoletosti a finanční nezávislosti se od rodiny odstěhovat. Terénní pracovníce Annu zkontaktovala se sociální pracovníci z Oddělení sociálně právní ochrany dětí, která bude s Annou nadále pracovat a řešit její komplikovanou životní situaci.

3.1.1 Humanistické a existenciální teorie

Obě dvě teorie se zaměřují na člověka jako na autonomní bytost, která má za všech okolností hodnotu, orientují se více na vnitřní svět člověka než na bezprostřední chování a často si kladou otázku smyslu života.

Sociální pracovník, který využívá těchto teorií má člověku pomáhat:

- v reflexi sebe samých, v pochopení toho, co člověk od života a od sebe skutečně chce (*chce se Anna opravdu zapojit do programu podporující pracovní uplatnění nebo jen utíká před matčinými příkazy a zákazy?*),
- v odhalování významů, které pro ně problematická situace může mít, (*jde opravdu jen o práci nebo za tímto problémem stojí skryté rodinné konflikty?*)
- v pochopení, jak jejich výklad světa a zkušeností na ně zpětně působí (*pokud má Anna zkušenosti s rasistickými útoky na svou osobu, jistě to ovlivní její sebevědomí a důvěru k ostatním lidem*).¹²²

Humanistická a existenciální teorie pokládá názory a postoje každého jednotlivce za platné a cenné. Postoje, které klient nepovažuje za problémové, nesou potenciál žádoucí změny. Sociální zázemí a osobní schopnosti klienta reprezentují prostředek k řešení problémové situace. Klient v těchto teoriích vystupuje v roli experta na svůj vlastní život.¹²³

¹²² Sotoniaková, E., *Teorie a metody sociální práce*, str. 34.

¹²³ Srov. Matoušek, O., *Základy sociální práce*, str. 202.

Mezi humanistické a existenciální školy patří například:

Přístup orientovaný na klienta

Humanista Carl R. Rogers, zakladatel tohoto přístupu, byť nepřímo, ovlivnil terapeutickou činnost sociální práce. Za nejvýznamnější je pokládán poznatek týkající se podmínek úspěšné práce s klientem. Podstatou je přístup sociálního pracovníka ke klientovi a také fakt, jak tento vztah vnímá klient. Dle Rogerse je základem tohoto přístupu, aby pomáhající pracovník v terapeutickém vztahu usiloval o kongruenci a opravdovost, pozitivní zpětnou vazbu a empatii. Sociální pracovník tedy vystupuje ve vztahu ke klientovi jako skutečná osoba, nejde zde o využívání technik, ale o skutečné prožívání vztahu mezi klientem a terapeutem. Pozitivní zpětná vazba demonstruje snahu pomáhajícího pracovníka přijmout klientovu osobnost, bez jakéhokoli hodnocení jeho chování či postoje. Empatie představuje vcítění se do klientovy situace, porozumění jeho emocím a pocitům. Rogers říká, že sociální pracovník má zaujmout nedirektivní a nehodnotící přístup, který je obohacen o autentické přátelství a aktivní naslouchání.¹²⁴

Setkání Anny se sociální pracovníci zprostředkovala terénní sociální pracovnice, ke které Anna pociťuje důvěru. Vzhledem k tomu, že klientka o pomoc sama požádala, je pravděpodobné, že bude otevřenější ke spolupráci. Nyní je na sociální pracovníci, aby navodila ve vztahu klientka – pomáhající opravdovost, vcítla se do Anny a její situace. Pokud se navázání takovéto otevřené, přátelské, nedirektivní atmosféry podaří, odráží se to nejen v pozitivní zpětné vazbě, ale i v celém průběhu sociální intervence.

Lidský jedinec je chápán jako neustále se vyvíjející osobnost, jež není nikdy zcela hotova. Dalšími atributy, lidskému bytí vlastní, jsou principální svoboda, účelnost, racionalita a tendence k sebeaktualizaci. Podstatou sebeaktualizace je uchování a rozvíjení vlastní existence, a to prostřednictvím uspokojování aktuálních potřeb. Důležitost je připisována také vztahu člověka k sobě samému, tento vztah je označován pojmem sebepojetí. Aby člověk dosáhl kladného sebepojetí, je nutné bezpodmínečné přijetí, tedy akceptování všech prožitků jako součást mého JÁ.¹²⁵

¹²⁴ Srov. Sotoniaková, E., *Teorie a metody sociální práce*, str. 34-35.

¹²⁵ Srov. Matoušek, O., *Základy sociální práce*, str. 204

Poté se sociální pracovnice v rámci intervence zaměří na uspokojování potřeb, které dle klientčina mínění uspokojeny nejsou. Jedná se například o zvýšení kvality trávení volného času, ať už v nízkoprahových centrech nebo v dobrovolnických centrech pro ohrožené děti a mládež. Očekává se, že si klientka uvědomí, že není nutné trávit čas žebráním peněz na koupi alkoholu a „poflakováním“ po parcích. Návštěvou zájmových kroužků nebo doučování získá Anna větší sebevědomí, sama sebe si začne více vážit. Poté je možné zajímat se o program podporující pracovní uplatnění, Anna se může vyučít např. pomocnou pracovní silou v kuchyni a přiblížit se tak zaměstnání, které by ji bavilo.

Stěžejní předpoklad přístupu orientovaného na klienta vychází z toho, že jedinci mají ve svém nitru k dispozici schopnost sebeporozumění a proměny vlastního sebepojetí a postojů, přičemž tyto možnosti mohou být účelně využity v prostředí podporujících psychologických vztahů. Vytvořit takovou atmosféru je v kompetenci terapeuta, který naplňuje základní podmínky terapeutického vztahu.

Navázání kvalitního terapeutického vztahu a další výše zmíněné kroky by měly vést ke zlepšení klientčina sebepojetí, novému pohledu na vlastní život, snížení rizikového chování a lepší kooperace s většinovou společností.

Transakční analýza

Analýza formulovaná Erikem Bernem je inspirovaná psychoanalytickým pojetím osobnosti. Jedince pokládá za autonomní jednotky, které mají schopnost řídit svůj vlastní život. Transakční analýza jako teoretický systém se skládá ze čtyř částí.¹²⁶

Transakční analýzu by bylo možné použít při sociální intervenci s Annou a její rodinou, respektive s matkou, výsledkem by bylo skutečné odkrytí rodinných vztahů.

- **Strukturální analýza** – vychází z faktu, že naše osobnost má k dispozici tři roviny nazírání světa – dětskou, rodičovskou a dospělou. Každé úrovni je vlastní určitý vzorec chování. Dětská rovina obsahuje pocity a postoje z dětství – kreativitu, spontánnost, ale také roztěkanost a sebestřednost. Rodičovská úroveň obsahuje postoje spojené s příkazy a zákazy – příkladem jsou postoje,

¹²⁶ Srov. Sotoniaková, E., *Teorie a metody sociální práce*, str. 34- 36.

kteřé zaujímá rodič vůči dítěti. Dospělá úroveň pak racionálně řídí vztah mezi popsánými rovinami osobnosti a vnějším světem.

Anna vystupuje v dětské rovině tím, že se staví proti matčinu přání najít si práci, navíc tajně tráví dny s přáteli popíjením alkoholu po parcích. Matka naplňuje rodičovskou roli typickými příkazy a zákazy – nechce, aby šla Anna do učení, chce, aby šla pracovat a pomohla živit rodinu. Je zde však prozatím absence racionální dospělé roviny. Tato rovina by měla být jak u Anny, tak u její matky odkryta po úspěšné intervenci sociální pracovnice.

- **Transakční analýza** – zabývá se zkoumáním toho, jak jednotlivé úrovně osobnosti daného člověka vstupují do interakce s úrovněmi jiného člověka. Transakce představují vzájemné působení, které se odehrává mezi úrovněmi dvou nebo více osob, mohou být komplementární nebo nekomplementární, zjevné či skryté.
- **Analýza her** – je sledem po sobě jdoucích transakcí. Terapeut se zabývá skutečností, jak účastníci této analýzy naplňují své potřeby a z jaké životní pozice vycházejí. Zkušenosti, které jsme nasbírali v dětství, ovlivňují způsob, jakým vnímáme nejen sebe sama, ale i ostatní a náš obecný přístup k světu vůbec. Berne, popsal čtyři životní pozice, které člověk zaujímá: já jsem OK – ty jsi OK; já jsem OK – ty nejsi OK; já nejsem OK – ty jsi OK; já nejsem OK – ty nejsi OK.

Anně a její rodině by nejvěrněji odpovídal poslední model analýzy her – já nejsem OK/ty nejsi OK. Sociálně slabá, romská rodina potýkající se s četnými finančními problémy, která na svou životní situaci nazírá negativně, se stala zdrojem i Annina negativního postoje k sobě samé. Negativní postoje jí byly předávány především matkou, která cíleně podporovala dceřinu nedůvěru ve své schopnosti a dovednosti.

- **Analýza scénáře** – zkoumá, jak předešlé transakce vedly k přítomné životní pozici a k interakčním hrám.¹²⁷

V tomto případě to znamená jak matčino odmítnutí podpořit Annino přání dále se vzdělávat a najít si vytožené zaměstnání, vedlo k situaci, kdy Anna tráví

¹²⁷ Srov. Sotoniaková, E., *Teorie a metody sociální práce*, str. 34- 36.

dny s partou rizikově se chovajících adolescentů, lze matce a potýká se s nízkým sebevědomím.

Existenciální analýza a logoterapie

Viktor E. Frankl, zakladatel tohoto terapeutického směru, vychází z principu, že fundamentální lidskou potřebou je vůle ke smyslu. Pokud tato potřeba není naplněna, vznikají psychické, fyzické a sociální problémy. Frankl dále přepokládá, že existenciální frustrace může být zdrojem pro rozvoj problémového chování (agresivita, kriminalita, konzumace návykových látek apod.). Stěžejní otázkou existenciální analýzy a logoterapie zůstává otázka po smyslu života. Není třeba, aby se člověk ptal: Jaký má život smysl?, otázku vyslovuje sám život, naším úkolem je na tyto otázky odpovídat. Otázky představují životní situace a naše reakce na ně jsou odpovědi. Smysl člověk nachází hlavně v uskutečňování hodnot, které jsou obecně platné.¹²⁸

Protože Anně byl odepřen cíl, ke kterému by mohla nebo chtěla směřovat, ocitla se v jakémsi bezsmyslovém vakuu. Neměla možnost vyučit se oboru, který chtěla, ani se jí nedostalo podpory ze strany rodiny, nejjednodušší proto bylo upnout se na partu kamarádů. Tím, že jí sociální pracovnice nejprve nabídla možnost podstatně zlepšit kvalitu trávení svého volného času a posléze i možnost přihlásit se a absolvovat program podporující pracovní uplatnění, dala Anně nový cíl, o který by mohla usilovat. Anna může nyní naplňovat své hodnoty a směřovat k tomu, co podle jejího mínění má smysl.

Logoterapie staví na základech úcty ke klientovi, na kterého pohlíží jako na jedince, který je obdarovaný svobodou a také zodpovědností. Výchozí technikou je sokratovský rozhovor, který spočívá v tom, že je klient formou otázek veden k promýšlení a přijetí vlastního života jako úkolu, který má být splněn.¹²⁹

3.1.2 Sociálně psychologické a komunikační modely

Sociálně psychologické a komunikační modely se v sociální práci začaly prosazovat svými znalostmi v oblasti lidské komunikace. Tato teorie sociální práce byla formulována Breakwelem a Rosetym. Důraz je kladen především na to, jak se mezi

¹²⁸ Matoušek, O., *Základy sociální práce*, str. 212.

¹²⁹ Srov. Matoušek, O., *Základy sociální práce*, str. 212-216.

jednotlivými lidmi vytvářejí vztahy a jak se tyto vztahy přizpůsobují v rozličných sociálních situacích. V potaz jdou brány i otázky identity, stigmatizace, skupinového chování, sociální a osobnostní změny atd.¹³⁰

Teorie rolí

Za zakladatele teorie rolí jsou považováni G. H. Mead a R. Linton. Teorie vychází z předpokladu, že jednotliví lidé zaujímají ve společenské struktuře různé postavení. Role vyznačují očekávané jednání vzhledem k držitelům těchto pozic.

Typy rolí:

- připsané – jsou výsledkem určitých okolností (*věk, rasa*)
- získané – jsou výsledkem naší činnosti (*vzdělání*)
- vnucené – jsou výsledkem činnosti někoho jiného (*nezaměstnanost*).¹³¹

R. K. Merton definoval pojem soubor rolí, kterým označil očekávání, jež se vztahují k určité sociální pozici. Status komplementarity je nastolen, pokud chování nositelů rolí odpovídá očekávání ostatních, o konfliktu hovoříme, pokud tento stav komplementarity nenastane. Merton definoval několik typů rolových konfliktů:

- Konflikt mezi rolemi (inter-role konflikt) se rozvíjí v okamžiku, když jeden člověk zastává více rolí, které jsou neslučitelné.

Pokud se Anna zapojí do programu podporující pracovní uplatnění, jen těžko bude moci být zároveň členkou party, která se toulá po parcích, popíjí alkohol a vysmívá se konzumnímu způsobu života.

- Konflikt rolových očekávání (intra-role konflikt) nastává, pokud různí lidé mají vůči určité roli neshodná očekávání.

Anna od programu podporující pracovní uplatnění očekává, že se vyučí v oboru, který ji bude bavit a naplňovat. Její matka v této nové roli spatřuje překážku, protože by byla radši, aby Anna nastoupila ihned do práce a přinesla tolik potřebné peníze do rodinného rozpočtu.

¹³⁰ Srov. Skotáková, R., *Sociálně psychologické komunikační modely*[online]. Dostupné na WWW: <<http://www.radkaskotakova.estranky.cz/clanky/socialne-psychologicke-a-komunikacni-modely.html>>.

¹³¹ Skotáková, R., *Sociálně psychologické komunikační modely*[online]. Dostupné na WWW: <<http://www.radkaskotakova.estranky.cz/clanky/socialne-psychologicke-a-komunikacni-modely.html>>.

- Dvojnáčnost role - tato situace vyvstává, když si sám nositel role není jistý jejím obsahem.

Anna má zatím pouze základní vzdělání, pokud nastoupí do programu podporující pracovní uplatnění, ocitne se v roli, se kterou doposud neměla žádnou zkušenost a nemusí si být přesně jista její náplní ani povinnostmi, které z této nové roli plynou pro ni samotnou.

- Já-role konflikt je rozpor mezi kapacitou nositele role a pravomocemi potřebnými pro výkon role.

U Anny se mohou dostavit pochybnosti, zda roli učně a později svou pracovní roli skutečně zvládne.

- Problém rolové distance.¹³²

Tento problém se může dostavit, pokud sociální pracovnice chce zachovat konkrétní charakteristiky profesionálního vztahu ke klientce, odděluje své osobní postoje a chování od chování, které se očekává v rámci jeho profesionální role. Toto separování může být překážkou při vytváření otevřeného a upřímného vztahu s klientkou. Klientce se distance ze strany sociální pracovnice může jevit jako nezájem o její problémy.

Teorie rolí umožňuje určitou problémovou situaci klienta chápat jako rolový konflikt. Taková interpretace je pro klienta mnohem přijatelnější než jiná, protože se v ní neodrží osobní kritika ani morální odsouzení a tudíž formuje prostor pro intervenci a požadovanou změnu.¹³³

Etiketizační teorie

Teorie staví na utváření rolí prostřednictvím sociálního očekávání a etiketizací. Výhodiskem je fakt, že většina lidí někdy jednala deviantním způsobem. Podstatné je, jak na toto chování reaguje okolí. Pokud společnost označí aktéra za devianta, zvyšují tak pravděpodobnost, že se tak bude chovat i v budoucnu, protože deviace je produktem tlaku sociálních skupin. Přínos teorie tkví především v tom, že upozorňuje na to, jak

¹³² Tato teorie byla přidána později autory Munsonem a Balgopalem.

¹³³ Skotáková, R., *Sociálně psychologické komunikační modely*[online]. Dostupné na WWW: <<http://www.radkaskotakova.estranky.cz/clanky/socialne-psychologicke-a-komunikacni-modely.html>>.

instituce mohou participovat na sociální konstrukci problému. Nabádá pomáhající pracovníky, aby odolávali tendenci ke stigmatizaci klientů.¹³⁴

Anna, sedmnáctiletá Romka se základním vzděláním, trávící dny s přáteli v parku, by mohla být typickým příkladem takovéto stigmatizace. Společnost od ní už jaksí předem předpokládá, že v „našem“ světě neuspěje a dokonce ani její matka ji v přání dále se vzdělávat nikterak nepodporuje. Proto je velmi důležitý nestigmatizující přístup ze strany sociální pracovnice a to nejen ke klientce Anně, ale i ke všem ostatním klientům.

Komunikační teorie

Judith Nelsen, propagátorka teorie, považuje za stěžejní bod komunikační teorie skutečnost, že pokud člověk uskutečňuje jakoukoli činnost, je to vždy odezva na obdržené informace. Informace přijímáme, vyhodnocujeme a následně vyšleme zpětnou vazbu. Komunikátor, ten kdo informaci vyslal, se posléze dozví, jak jsme obdrženou informaci přijali a vyhodnotili. Každý člověk disponuje selektivní percepcí, to znamená, že každý má svá pravidla pro zpracování informací, některé považujeme za důležité a jiné nikoli.¹³⁵

Existují následující typy vztahů v komunikaci:

- symetrický vztah – *je vztahem rovnocenných bytostí, tak by mohl vypadat například vztah Anny a jejích kamarádů.*
- komplementární vztah – *je nerovný, role se doplňují, příkladem může být komunikační vztah Anny a její matky (dítě - rodič),*
- symetrická eskalace – *odehrává se tehdy, když se obě strany vztahu snaží druhou přemoci v úsilí o převzetí nebo odevzdání kontroly vztahu, příkladem může být scéna, kdy se Anna snaží přesvědčit matku o užitečnosti svého dalšího vzdělávání a naopak matka se snaží přesvědčit Annu, že je mnohem lepší nastoupí-li okamžitě do zaměstnání, protože další vzdělání nepotřebuje a stejně by ho nedokončila,*

¹³⁴ Srov. Becker, H., *Labelling Theory*[online].

Dostupné na WWW:< <https://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/becker.htm>>.

¹³⁵ Srov. Matoušek, O., *Základy sociální práce*, str. 219-220.

- metakomplementární vztah – *se vyskytuje tam, kde jedna osoba dobrovolně upustí od kontroly nad vztahem ve prospěch druhé osoby, v našem případě to znamená, že se vzdá buď Anna, nebo její matka.*¹³⁶

Dobry vztah sociálního pracovníka a klienta obsahuje jak symetrickou, tak i komplementární komunikaci a je otevřen potencionálním změnám podle aktuálních potřeb klienta.

Je nutné vzít v potaz také verbální a neverbální komunikaci. Neverbální komunikace nebo také matakommunikace může potvrzovat, upevňovat nebo zdůrazňovat, co již bylo řečeno verbálně. Může mít ale i opačný význam a řečené popírat. Komunikační teorie jsou hojně používané v rodinné terapii.

3.1.3 Systemický přístup

Systemický přístup je jedním z hlavních trendů v humanitních vědách. Jeho přínos tkví zejména v pohledu na člověka a společnost, která nabízí nové možnosti, jak zacházet se sociálními a psychosociálními jevy. Systemická terapie se hlásí k teorii poznání - svět kolem nás naším poznáním neodhalujeme, nýbrž si ho vytváříme, realita je sociální konstrukcí. Jakmile pomáhající pracovník posoudí klientovu situaci, zvolí jednu ze základních metod systematického přístupu:

- Nabízení spolupráce (pomoc) – sociální pracovník zaujme vůči klientovi postoj, který lze nejlépe charakterizovat větou: „Řekni, v čem ti mohu být prospěšný.“ Zaujaté stanovisko otevírá eventualitu spolupráce na vytvoření pracovního kontaktu.
- Přebírání starosti (kontrola) – sociální pracovník vůči klientovi zaujme postoj, který lze vystihnout větou: „Podle názoru určité osoby (kurátor, rodič, kolega atd.) potřebuješ to a to ve svém chování/ve svém životě/postoji změnit. Můžeme na tom společně pracovat?“ Tento postoj může klient přijmout nebo odmítnout.¹³⁷

¹³⁶ Srov. Sotoniaková E., *Teorie a metody sociální práce*, str. 40.

¹³⁷ Sotoniaková E., *Teorie a metody sociální práce*, str. 41.

V rámci jednoho případu je možné postupy měnit dle potřeb klienta a tak, aby bylo dosaženo vytyčených cílů. To je i případ Anny, která nejprve požádala o pomoc terénní sociální pracovníci, která posléze zprostředkovala kontakt s pracovníci Oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Anna projevuje snahu změnit svůj život, vymanit se z nežádoucího vlivu rodiny i party. Na začátku sociální pracovníce navrhne Anně kroky, kterými je třeba se ubírat a je na klientce, zda je přijme. Pokud ano, je možné přejít ke spolupráci, která v tomto případě představuje větší přínos, protože Anna se bude aktivně podílet na utváření své sociální reality.

3.1.4 Kognitivně – behaviorální teorie

J. B. Watson charakterizoval behaviorismus jako objektivní experimentální vědu o chování. Její teorie se soustřeďují na objektivně měřitelné chování jedince v kontextu jeho prostředí. Fundamentální princip behaviorální teorie vychází z přesvědčení, že veškeré chování je naučeno v interakci s prostředím. Behavioristé se snaží porozumět okolnostem, které ovlivňují průběh dění. Získané poznatky pak slouží k vytvoření postupů fungujících jako nástroj k ovlivnění nechtěného chování. Cílem této teorie je změna chování, která se má uskutečnit prostřednictvím učení.¹³⁸

Kognitivně – behaviorální psychologie si také klade za cíl rozvoj klientovy připravenosti řešit problémy. Terapie může být klientovy nápomocná v řešení jeho problémů. Může klienty motivovat k tomu, aby se naučili potíže pojmenovat, navrhnout případná řešení, plánovat postupy a evaluovat funkčnost uplatněných řešení. Úkolem terapeuta je zprostředkovat klientovi možnost nabytí žádaných zkušeností a vytvoření bezpečného prostředí pro simulaci potřebných dovedností.¹³⁹

Kanfer a Schefft publikovali šest zásad, vystihující přístup behaviorálně orientovaného sociálního pracovníka:

- *Orientace na chování – terapie je zaměřená především na klientčino chování. Na posílení sebevědomí klientky a schopnosti odolávat rizikovému chování ze strany ostatních členů party.*

¹³⁸ Srov. Matoušek, O., *Základy sociální práce*, str. 226-230.

¹³⁹ Tamtéž.

- Orientace na řešení – *úplný popis problému si žádá znalost aktuálního stavu, požadovaného cíle a způsobu jak jej dosáhnout. Klientka Anna by ráda pokračovala ve svém vzdělávání, toto její přání je v rozporu s přáním matky, která chce, aby dcera šla pracovat. Anna proto požádala o pomoc sociální pracovníci, která stanovila postup: změna trávení volného času, rodinná terapie a přihlášení do programu podporující pracovní uplatnění.*
- Pozitivní orientace – *podporuje klienty v pozitivním myšlení. Sociální pracovníce Annu podporuje v jejím rozhodnutí dále se vzdělávat, projevuje jí důvěru a deklaruje své přesvědčení, že vzdělávací program absolvuje s úspěchem.*
- Krok za krokem – *zvládání dílčích cílů (zkvalitnění trávení volného času, rodinná terapie) zmírňuje strach, povzbuzuje klientku a pomáhá sociální pracovníci přesně určit povahu jejích problémů.*
- Flexibilita – *znamená schopnost přizpůsobit své zaběhlé postupy potřebám klientky.*
- Orientace na budoucnost – *charakterizuje zaměření na budoucí cíle – přijetí do programu podporující pracovní uplatnění a následné hledání zaměstnání.¹⁴⁰*

Teorie dosáhla v evropském prostředí širokého uznání a její aktuální podoba odpovídá obecným cílům sociální práce i její hodnotové orientaci.

3.1.5 Přístup orientovaný na úkoly

Přístup orientovaný na úkoly vznikl v rámci sociální práce. Snaží se poskytnout systematický rámec pro řešení různých praktických problémů. Účinnost přístupu spočívá v myšlence, že malý úspěch rozvíjí sebedůvěru a sebeúctu a že se lidé více angažují v úkolech, které si sami zvolili. Sociální pracovník pomáhá klientovi rozhodnout se, jaké úkoly chce plnit. Má se za to, že klient je schopen takovou volbu udělat a že nikdo jiný by ji neudělal lépe.¹⁴¹

¹⁴⁰ Srov. Sotoniaková E., *Teorie a metody sociální práce*, str. 42.

¹⁴¹ Srov. Skotáková, R., *Přístup orientovaný na úkoly* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.radkaskotakova.estranky.cz/clanky/pristup-orientovany-na-ukoly.html>>.

Dílčí kroky, které sociální pracovnice naplánovala podle klientčinych přání, rozvíjí Anninu sebedůvěru. Klientka navíc přijímá plnění cílů s radostí, neboť si je sama zvolila a chce dosáhnout jejich naplnění.

Základem přístupu je partnerství a posilování. Partnerství vychází z přesvědčení, že autoritou při řešení klientových problémů je klient sám. Toto pojetí staví na klientových silných stránkách a snaží se spíše pomáhat než léčit. Zdar je závislý na tom, jak dobře lidé porozumí pomáhajícímu procesu a jak intenzivně se na něm podílí. Předpokládá se, že klientova role je aktivní a že se podílí na všem, co se mezi sociálním pracovníkem a jím odehrává.¹⁴²

Anna ví, jakých cílů chce dosáhnout, a aktivně na nich pracuje, zatímco sociální pracovnice jí na základě partnerského vztahu poskytuje podporu, kterou klientka nenachází u svých přátel ani rodiny.

Přístup zaměřený na úkoly se snaží zpracovávat problémy na osobní rovině. Předpokládá, že v síti strukturálních tlaků musí každý jednat individuálně a že je užitečnější zkušenost vlastního rozhodnutí než nečinné čekání, jak se situace vyvine.

Metoda je realizována v šesti bodech směřujících k dosažení klientových cílů:

1) Příprava - *předpokládá se legitimita intervence, která může být vyjádřena přímou žádostí klienta o pomoc nebo rozhodnutím soudu. Klientka Anna požádala o pomoc nejdříve terénní sociální pracovníci, která jí zprostředkovala kontakt se sociální pracovnící Oddělení sociálně právní ochrany dětí.*

2) Explorace problému – *znamená vyjasňování klientových zájmů, jejich definování a seřazení dle významnosti. Je nutné, aby klientka začala kvalitně trávit svůj volný čas (např. návštěvami nízkoprahových center a klubů), dále rodinná terapie popřípadě konzultace s matkou, kterou je třeba přesvědčit o výhodách dalšího vzdělávání její dcery, následuje přihlášení do programu podporujícího pracovní uplatnění, úspěšné absolvování programu, nalezení zaměstnání.*

3) Dohoda o cílech – *předpokládá shodu klientky a sociální pracovnice na směru, kterým se má změna ubírat.*

¹⁴² Srov. Skotáková, R., *Přístup orientovaný na úkoly* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.radkaskotakova.estranky.cz/clanky/pristup-orientovany-na-ukoly.html>>.

- 4) Formulace úkolů a jejich plnění – *sociální pracovníce si s Annou dojedná četnost kontaktů, délku jednotlivých kontraktů a konkrétní úkoly, které má klientka i sociální pracovníce plnit. Je možné sepsání smlouvy.*
- 5) Terminace – *je projektována do intervence od samého počátku. Klientka si od začátku sociální intervence musí být vědoma, jak dlouhá bude její spolupráce se sociální pracovníci a kdy přibližně bude končit.*
- 6) Testování – *následné ověřování výsledků sociální intervence odkrývá, zda a nakolik bylo úsilí sociální pracovníce úspěšné.*¹⁴³

Přístup orientovaný na úkoly je v sociální práci hojně využíván a vykazuje měřitelnou efektivitu. Model umožňuje unifikovat poznatky i pracovní postupy, tudíž je vhodnou bází pro eklektickou sociální práci.

3.1.6 Antiopresivní přístupy

Tyto přístupy pojí snaha zabraňovat opresivnímu působení sociálních struktur a institucí s cílem zmírňovat institucionální diskriminaci založenou na rase, pohlaví, postižení nebo sociální třídě. Ve středu zájmu stojí útlak, k němuž dochází mezi kategoriemi lidí, např. oprese jedné kultury vůči druhé, mezi generacemi, zdravých lidí vůči zdravotně postiženým. Intervence sociálního pracovníka může opresi posílit nebo odstranit. Dalším znakem antiopresivních přístupů je uplatňování tří rozkazů: spravedlnosti, rovnosti, spoluúčasti. Spravedlnost předpokládá, že s každým bude jednáno podle práva. Rovnost znamená reflektování specifických potřeb lidí při uplatňování rovných příležitostí. Spoluúčast klientů na plánování, koordinaci a vyhodnocování služeb. Dochází tak ke „zmocňování“ klientů a sociální služby potom lépe odpovídají jejich potřebám.¹⁴⁴

V tradiční sociální práci byl kladen důraz na pojem uschopnění jako princip, který zamezuje vzniku závislosti klienta na systémech pomoci. A dále na zmocňování, které znamená, že sociální pracovník má pomoci lidem, aby získali větší kontrolu nad svými životy a překonali omezení.¹⁴⁵

¹⁴³ Srov. Skotáková, R., *Přístup orientovaný na úkoly* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.radkaskotakova.estranky.cz/clanky/pristup-orientovany-na-ukoly.html>>.

¹⁴⁴ Srov. Sotoniaková E., *Teorie a metody sociální práce*, str. 44.

¹⁴⁵ Tamtéž.

U klientky Anny se vyskytuje hned několik potencionálních důvodů k opresi. Anna je Romka ze sociálně slabé vrstvy, je žena, má základní vzdělání a je nezaměstnaná. Uplatněním principů spravedlnosti, rovnosti a spoluúčasti umožňuje zvolit Anně takové služby a programy, které klientce budou co nejvíce vyhovovat, budou jí „ušité na tělo.“ Sociální pracovnice zaujímá pozici pomocnice a vyjadřuje Anně svou podporu, čímž zvyšuje její sebevědomí a schopnost překonávat problémy.

Z těchto a dalších důvodů, které vedou k opresi, bylo rozlišeno několik antirasistických přístupů. Přestože se tato typologie týká přístupů k znevýhodněným na základě rasové příslušnosti, je možné ji použít i u jiných typů znevýhodnění.

- *Asimilace - sociální pracovník předpokládá kulturní deficit určité subkultury, k níž klient náleží, a snaží se mu pomoci zvládat různé stupně akulturace, rozvinout dovednosti potřebné v novém prostředí. Sociální pracovnice se snaží, aby se Anna stýkala také s neromskými vrstevníky, kteří svůj čas netráví rizikovým způsobem. Na klientčino přání, ji může doprovázet a pomáhat s přijetím do programu podporující pracovní uplatnění a později i s hledáním pracovního místa.*
- *Liberální pluralismus – zdůrazňuje princip rovných příležitostí, zaručuje klientce práva na stejné zacházení a na možnost využít stejného spektra sociálních služeb (nízkoprahové kluby, program podporující pracovní uplatnění). Pro lidi s určitým postižením může zacházení jako s každým jiným v praxi vytvářet hendikep a prvotní předpoklad rovnosti se tak paradoxně měnit ve znevýhodnění.*
- *Kulturní pluralismus – usiluje o přijetí kulturní odlišnosti klientky jako reality a politiky multikulturalismu, která by Anně umožnila, aby si zachovala své osobité kulturní tradice.*
- *Strukturalismus – vychází z předpokladu, že v kapitalistické společnosti mají jednotlivé skupiny odlišné postavení z hlediska moci, což vede k nadvládě jedněch a diskriminaci jiných skupin. Strukturalisté se snaží příslušníkům znevýhodněných skupin (zde Romové) zprostředkovat poznání příčin jejich diskriminace (zde nezaměstnanost, popíjení alkoholu po parcích) a posilovat jejich schopnost ovlivňovat společenské podmínky uspokojování vlastních potřeb*

a dosahování vlastních cílů (zde kvalitní trávení volného času, zapojení do programu podporující pracovní uplatnění, hledání zaměstnání).

- *Menšinové přístupy – zdůrazňují nutnost zahrnout do tvorby různých sociálních služeb i jejich praxe perspektivy menšin (zvláště etnických). V souvislosti s menšinovým přístupem je zaveden pojem „poznávacího privilegia“ minority, jejíž členové daleko příměji rozumí žité zkušenosti útlaku. Sociální práce by proto měla brát v úvahu názory prezentované utlačovanými.¹⁴⁶*

Je nutné zajímat se o individuální, kulturní, strukturální i fyzické překážky, které znemožňují lidem společenské uplatnění. Antiopresivní přístup klade důraz na širší sociální a politické problémy společnosti, vede k jejich řešení, a to formou uskutečnění sociální akce.

3.1.7 Sociálně ekologický model

Prvními průkopníky zabývajícími se otázkou prostředí v kontextu sociální práce byli pánové Stein a Cloward. V 60. letech nadále vzrůstal zájem o ekologické koncepty a jejich možné využití v pomáhajících profesích. K nejvýznamnějším dílům, které v té době ovlivnily vývoj sociální práce, patří texty Bartlettové, která rozpracovala koncept sociálního fungování a Gordona. Gordonovy práce je dokonce možné chápat jako bezprostřední předchůdce ekologické perspektivy v sociální práci.¹⁴⁷

V centru ekologické perspektivy stojí koncept „člověk v prostředí“. Perspektiva ukazuje na spojitost mezi člověkem a prostředím a na fakt, že právě na jejich společných hranicích vzniká mnoho životních stresů a problémů, čehož si musí být pomáhající pracovník vědom.¹⁴⁸

Toto je i případ klientky Anny. Je pravdou, že za některé problémy, se kterými se nyní klientka potýká, si může sama, ale řada z nich je produktem prostředí. Anna jako Romka se musí potýkat s diskriminací a předsudky ze strany většinové společnosti, navíc

¹⁴⁶ Srov. Matoušek, O., *Základy sociální práce*, str. 240-241.

¹⁴⁷ Srov. Skotáková, R., *Přístup orientovaný na úkoly*, [online]. Dostupné na WWW:

<<http://www.radkaskotakova.estranky.cz/clanky/ekologicke-perspektivy-a-antiopresivni-pristup.html>>.

¹⁴⁸ Srov. Evropský sociální fond v ČR, *K naplnění předpokladů pro výkon činnosti v sociálních službách*, [online]. Dostupné na WWW:

<<http://granty.vsers.cz/dokument/Zaklady%20socialni%20prace.pdf>>.

pochází ze sociálně slabé rodiny, která jí není oporou. Vliv prostředí je tedy v tomto případě poměrně markantní.

Vzorem ekologické perspektivy je „Life“ model sociální práce, který se orientuje na:

- silné stránky lidí, jejich vrozenou touhu po zdraví, trvalém růstu a uvolnění potenciálu, (*Annina touha po změně životního stylu, absolvování programu, který podporuje pracovní uplatnění*);
- modifikaci prostředí, s ohledem na potřeby lidí (*změna trávení volného času*);
- zlepšování vztahu člověk v prostředí, (*na základě společných aktivit Anny a sociální pracovnice nakonec dojde ke zmocnění klientky*).¹⁴⁹

Sociální pracovníci, kteří uplatňující ekologickou perspektivu při práci s ohroženými adolescenty by měli být trénováni v širokém spektru základních dovedností. Aby mohli naplnit cíl ekologického modelu sociální práce, musí disponovat znalostmi o člověku, jeho prostředí a také o jejich vzájemném vztahu. Bází znalostní výbavy sociálních pracovníků jsou poznatky o chování, potřebách a cílech lidských systémů v kontextu jejich rozmanité kultury prostředí. Sociální pracovníci potřebují rozumět různým systémům, které svojí činností konstituují prostředí.¹⁵⁰

Ekologická perspektiva nás upozorňuje, že lidé nejen utváří své prostředí, ale také jsou jím současně formováni. Mnoho z problémů v sociálním fungování vzniká právě ve vztahu člověk v prostředí a není možné je připisovat jen jedné z dimenzí (člověku nebo prostředí). Cílem sociální práce s ohroženými adolescenty z hlediska ekologické perspektivy je podporovat růst a rozvoj, posilovat adaptabilitu jedinců, odstraňovat překážky v prostředí a zlepšovat schopnost prostředí odpovídat na potřeby lidí.

¹⁴⁹ Srov. Skotáková, R., *Přístup orientovaný na úkoly*, [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.radkaskotakova.estranky.cz/clanky/ekologicke-perspektivy-a-antiopresivni-pristup.html>>.

¹⁵⁰ Tamtéž.

3.2 Shrnutí

- Tato kapitola popisuje četné teorie sociální práce, které mají sociálním pracovníkům usnadňovat praxi tím, že specifikují, co se jak má dělat a kým.
- Většina teorií vzešla sice z jiného oboru, ale jejich originalita spočívá ve specifickém užívání teorií – z adaptace teoretických modelů pro řešení problémů klientů. Na teoretické i praktické rovině dochází k dotváření teorií sociální práce tak, aby umožňovaly chápat člověka jako celistvou bytost zakotvenou v prostředí.
- Teorie představují další krok, po definování problému a volbě vhodného druhu pomoci, který má být součástí komplexní práce reflektující krizové momenty adolescentních jedinců s odbornými a kompetentními návrhy na řešení těchto situací.

4. Kapitola: Význam etických teorií v sociální práci s ohroženými adolescenty

Předcházející kapitola obsahuje přehled teorií sociální práce, které pomáhajícím pracovníkům usnadňují jejich praxi tím, že blíže specifikují, co má kdo dělat. Teorie navíc pomáhají chápat člověka, respektive adolescenta, jako celistvou bytost. Sociální práci s ohroženými adolescenty a etiku spojují dvě fundamentální dimenze téhož problému. Etika vznáší obecný nárok na to, aby jednání člověka bylo morálně správné. Sociální práce s ohroženými adolescenty jako profesně vymezená disciplína zase odpovídá na konkrétní požadavky společensky utvářené zakázky. Obě tyto dimenze etiky pro sociální práci s ohroženými adolescenty vychází ze společenského étosu. Střet generálního nároku na jakost jednání a nároku plnění společenské zakázky skrze profesi sociální práce, stojí v základu problému, který se dotýká všech sociálních pracovníků.

V pojetí etiky narazíme na řadu rozdílných pohledů; etika je o dodržování norem, nebo o slušném a společensky přijatelném chování. Jindy je etika nahlížena jako způsob jednání vedoucí k dobru. Otázkou ovšem zůstává, co je to „dobré“? Někdy se etikou myslí svědomí, náboženství, jednání charakterního člověka, nebo jednání, odvíjející se od našeho příjemného či nepříjemného pocitu.

Existuje tedy nepřeberné množství způsobů, jak na etiku nahlížet. Se zřetelem na specifika sociální práce s adolescenty je nutné zohlednit kritéria toho, co považujeme za eticky správné; pro jednoho jde o požadavek spravedlivého rozdělení příležitostí, pro druhého zase stejné rozdělení finančních dávek. Tuto rozdílnost je třeba vzít v potaz i v pojetí etiky. Zásadní přitom je pochopit také jiná pojetí etiky, než je mé vlastní. Není třeba rezignovat na vlastní názor ohledně toho, co je eticky správné, pouze je zapotřebí znát a být připraven na to, že klient může zastávat zcela odlišný názor na to, co je dle našeho mínění „správné“.

V základě spojení etiky a sociální práce s ohroženými adolescenty musí stát povědomí o charakteristických požadavcích na eticky správné jednání, které bude vycházet z každodenní lidské zkušenosti. Z nich pak bude patrná podpůrná role etiky při řešení dilemat v sociální práci.

4.1 Vybrané etické teorie

Rozhodnutí o tom, zda je určité jednání eticky akceptovatelné nebo není, se zpravidla odvíjí od modelových způsobů uvažování. Jedná se o etické teorie, které musí sociální pracovník brát na zřetel hlavně z toho důvodu, aby se mohl co nejlépe orientovat ve svém způsobu uvažování vzhledem k etickému uvažování druhých.

Sociální práce s ohroženými adolescenty se zabývá pestrou škálou problémů, které mají svou morální dimenzi. Znalost a kompetentní využívání etických teorií hraje důležitou roli v jejich úspěšném řešení. Etické teorie jsou zde opět explikovány za pomoci kazuistiky. Jedná se o případovou studii z předešlé kapitoly, která je zde pro připomenutí ve zkrácené formě uvedena.

Anna, je sedmnáctiletá Romka, má dokončenou základní školu. Žije s matkou, otčímem a třemi sourozenci ve špatné sociální a finanční situaci. Matka je nezaměstnaná, otčím stavební dělník. Anna by se chtěla vyučit kuchařkou, ale matka ji v tomto přání nepodporuje. Annina matka si přeje, aby si našla práci a pomohla žít rodinu. Již rok proto každé ráno Anna odchází z domova pod záminkou hledání zaměstnání, celý den ovšem tráví s partou mladých nezaměstnaných Romů. V parku se Anna poprvé setkala s terénní sociální pracovnící, kterou nakonec kontaktovala s žádostí o pomoc.

4.1.1 Teorie přirozeného zákona

Teorie vznikala z kořenů náboženské tradice judaismu, řecké filosofie a křesťanství. Záměrem je zušlechťování lidské přirozenosti směrem k dokonalosti skrze přirozený mravní zákon, který je daný Bohem. Zákon je trvalý a neměnný, je obsažený v přírodě i v představě Boha.¹⁵¹

Jde o plán světa, který je platný pro všechny tvory – pro každého jiným způsobem. Tvorové bez rozumu jsou řízeni bez svého vědomí. Člověk je tvorem vybaveným rozumem, tudíž je pro něj samozřejmé, že za pomoci vlastního rozumu se sám řídí v rámci Boží prozřetelnosti. V teologickém smyslu je přirozený zákon účast člověka

¹⁵¹ MATOUŠEK, O., a kol., *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2, str. 26.

jako rozumné bytosti na činnosti Boha jako zákonodárce. Člověk má plnit Boží zákon, protože je to jeho úkolem, a zároveň tímto způsobem dosahuje spásy.¹⁵²

Teorie se shoduje s humanismem v pojetí člověka, který zaujímá zvláštní postavení mezi živými bytostmi a má zvláštní důstojnost. Křesťanské pojetí dále přidává, že údělem člověka je šířit dobrou vůli, odrážet Boží lásku a milosrdenství vůči všemu stvoření. Důležité je celostní pojetí člověka. Vychází se z toho, že člověku projevujeme náležitou pomoc tehdy, pokud se staráme o zachování integrity jeho života.¹⁵³

Klientka bezesporu má svou důstojnost a také své postavení mezi ostatními jedinci. Pokud bychom ovšem přidali křesťanský akcent šíření dobré vůle a milosrdenství vůči všem, znamenalo by to spíše fakt, že by Anna měla zanechat svých pokusů dále se vzdělávat a najít si místo toho zaměstnání, protože takového chování by nejlépe odpovídalo požadavku prokazování dobré vůle a milosrdenství všemu stvoření. Zohledníme-li i důležitost integrity a celistvosti člověka lze to chápat tak, že pokud bude zachována Annina integrita (do integrity a celistvosti osobnosti bychom započítali i přání se vzdělávat) bude pak Anna schopna lépe projevovat dobrou vůli a pomoc své rodině. Do klientčina jednání by dále měly být integrovány moudrost, statečnost, uměřenost a mírnost jako kardinální ctnosti, které umožňují propojení náboženské etiky s důrazem na racionalitu.

4.1.2 Deontika

Deontika je naukou o povinnostech. Vychází z přesvědčení, že jednání může být morální nebo nemorální samo o sobě na základě své bytostně vlastní povahy a nezávisle na konsekvencích. Kardinální je záměr konajícího, nikoliv rezultat jeho jednání. Např. dodržení slibu a zachovávání práv druhých je žádoucí nikoliv proto, že by takovéto jednání zaručovalo dobré výsledky, ale proto že jde o plnění povinnosti. Nejpopulárnější je filozofie Immanuela Kanta, který se vyjadřuje v tom smyslu, že každý jedinec má jak složku přírodní, tak i složku rozumovou. Člověka tudíž k jeho činům nemotivuje pouze libost a nelibost, ale i čistý rozum. Motivace vycházející z čistého rozumu nepředpokládá nic empirického, neslibuje osobní užitek ani materiální statky. Jde o povinnost, bezvýhradný příkaz, jde tedy o kategorický imperativ, kterému

¹⁵² Matoušek, O., *Metody a řízení sociální práce*, str. 27.

¹⁵³ Srov. Matoušek, O., *Metody a řízení sociální práce*, str. 27.

je člověk předem podroben. Kategorická motivace z rozumu je potvrzením rozumové povahy člověka.¹⁵⁴

Kategorický imperativ lze vyjádřit i na principu účelu o sobě: „Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého, vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.“ Účel (chtění, dobro) musí vycházet z rozumu, musí být nepodmíněný a absolutní. Tento rozumový účel je závazný pro všechny rozumové bytosti. Oproti tomu účely, které jsou kladené empiricky (motivace libostí a nelibostí) jsou relativní a slouží k uspokojení osobních potřeb. Z výše řečeného vyplývá, že s druhými lidmi bychom nikdy neměli jednat jen jako s objekty nebo prostředky sloužícími k dosažení našich vlastních cílů, a to zejména proto, že každý člověk je hoden úcty už proto, že je člověkem.¹⁵⁵

Morálně dobré jednání lze charakterizovat tím, že vzniká na základě motivu povinnosti. Morálně špatné je takové jednání, jehož motivem je náklonnost. Vše záleží na vůli jednajícího. Člověk, který v určité situaci přemýšlí o tom, jak má jednat, provádí následující morální úvahu: uvědomí si možnosti jednání, potom přemýšlí, jaké maximy leží v základu jednotlivých možností jednání, a potom posoudí tyto maximy podle obecného zákona a zvolí tu, kterou je možné zobecnit. Mravní dobro je to, co je ve shodě se svědomím, protože ve svědomí dochází k přeměně mravního principu v konkrétní povinnost. Dobré jednání tedy zcela podléhá smýšlení jednajícího.¹⁵⁶

Předností deontologické etiky je separace povinnosti od užitečnosti a osobního zájmu čímž se předchází předpojatosti a diskriminaci. Záporem pak rigidní plnění toho, co je považováno za povinnost bez ohledu na vyplývající následky.¹⁵⁷

V tomto případě by povinnost (finančně podpořit rodinu) byla oddělena od klientčina zájmu dále se vzdělávat a posléze si najít zaměstnání, které by ji bavilo. Anna by pak měla dostát své povinnosti, aniž by se zabývala konsekvencemi, které z toho pro ni plynou.

¹⁵⁴ Srov. Nečasová, M., *Etika sociální práce*[online]. Dostupné na WWW: <<http://www.socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=080227134810.pdf>>.

¹⁵⁵ Nečasová, M., *Etika sociální práce*[online]. Dostupné na WWW: <<http://www.socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=080227134810.pdf>>.

¹⁵⁶ Srov. Nečasová, M., *Etika sociální práce*[online]. Dostupné na WWW: <<http://www.socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=080227134810.pdf>>.

¹⁵⁷ Tamtéž.

Sociální pracovníci nejsou zcela nezávislými profesionály, tudíž se jejich etické principy nemohou vztahovat jen k respektu ke klientům a podpoře jejich sebeurčení. Jsou to také zaměstnanci pracující v rámci právních a procedurálních pravidel, kteří by se měli zasazovat za podporu obecného blaha. Při výkonu své práce často musejí řešit konflikt práv a zájmů různých lidí. Podle deontologické etiky se např. obtížně rozhoduje, či právo na sebeurčení má přednost. Kantovský přístup říká, že máme vždy plnit svoji povinnost a neohlížet se na důsledky. Takovýto přístup nezohledňuje to, jak se sociální pracovníci ve skutečnosti chovají. Velmi často totiž musejí hledat souvislosti a okolnosti a potom zvažovat, jaké jednání asi bude nejšetrnější a nejvýhodnější pro jednotlivého klienta a jaké jednání bude výhodné pro společnost jako celek.¹⁵⁸

Sociální pracovnice se ocitá před konfliktem práv a zájmů Anny a její matky. Dle Kantova přístupu by Anna měla jít pracovat, protože to je její povinnost (bez ohledu na to, že ji to udělá nešťastnou nebo bez ohledu na to, že by měla jen základní vzdělání), což by se samozřejmě přičilo jak Anně, tak i její sociální pracovníci. V takovémto případě, je úkolem sociální pracovnice najít takové řešení, které je schůdné a prospěšné pro obě strany.

4.1.3 Utilitarismus

Utilitarismus je typem etiky, který se vyvinul v rámci teorie přirozených práv. Utilitaristická etika vychází z premisy, že žádné lidské jednání není samo o sobě dobré nebo špatné. Mravní hodnocení vychází z následků, které lze od jednání očekávat. Měřítkem je prospěšnost. Dle klasické formy utilitarismu by člověk, který se ocitl v situaci dvou konfliktních povinností, měl jednat tak, aby z jeho jednání vzešlo větší množství dobra než zla pro všechny, jichž se toto jednání týká. Sociální pracovník tedy musí brát v potaz nejen pozitiva, ale i negativa vyplývající z konání a v následcích jeho jednání by pozitiva měla převážet.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Nečasová, M., *Etika sociální práce*[online].

Dostupné na WWW: <<http://www.socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=080227134810.pdf>>.

¹⁵⁹ Srov. Matoušek, O., *Metody a řízení sociální práce*, str. 29.

Pokud by se tedy sociální pracovnice řídila principy utilitarismu, doporučila by své klientce, aby si našla zaměstnání a nesnažila se dál vzdělávat. Fakt, že by Anna nastoupila ihned do zaměstnání, by přinesl větší množství dobra než zla. Pro celou klientčinu rodinu by to znamenalo zvýšení životního standardu, negativní dopad by to mělo zdánlivě (viz. utilitarismus pravidel) jen na Annu, která by se nemohla dále vzdělávat a tím pádem ani vykonávat povolání po kterém touží.

Utilitarismus má různé podoby. Podle agregativního utilitarismu je za nejlepší považováno takové jednání, které napomáhá vytvořit co největší souhrn dobra. Aditivní utilitarismus se nezabývá jen celkovým množstvím dobra, ale také počtem lidí, mezi které se toto dobro rozdělilo. Stručně řečeno - co největší dobro pro co nejvíce lidí. Pro sociální práci s ohroženými adolescenty, ale i pro sociální práci všeobecně má distinkce mezi těmito dvěma druhy utilitarismu smysl především v případech, kdy je třeba zvážit, jestli distribuovat fixní množství veřejných služeb agregativním způsobem (poskytnutí relativně velké sumy finančních prostředků relativně málo klientům) nebo se snažit o co největší nasycení potřeb pro co nejvíce klientů (poskytnutí menší sumy většímu počtu lidí). Další formou je utilitarismus činu, podle kterého je správnost jednání ovlivňována jeho výsledkem v každém jednotlivém případě. Oproti tomu utilitarismus pravidel bere v úvahu, z dlouhodobého hlediska, následky, které pravděpodobně nastanou, pokud se případ zobecní a bude vnímán jako precedens.¹⁶⁰

Postupováním dle zásad agregativního a aditivního utilitarismu by se pro Annu nic neměnilo a stále by se měla „obětovat“ pro svou rodinu. Pokud bychom se ovšem řídili utilitarismem pravidel, tzn., pokud by se Anna dál vzdělávala, měla by mnohem vyšší šanci najít si lepší a hlavně lépe placené zaměstnání, což by mělo pozitivní dopad nejen na klientku, ale také na její rodinu.

Utilitaristé tedy mohou jednat podle pravidel, např. podle pravidla, že lhaní je nepřístojné. Na rozdíl od deontologů však základem takového jednání je kalkul pozitivních a negativních konsekvencí. Utilitaristická perspektiva sebou nese také určité potíže:

- Štěstí je relativní – jen těžko lze porovnat množství štěstí jednoho člověka s množstvím štěstí druhého.

¹⁶⁰ Srov. Nečasová, M., *Etika sociální práce*[online]. Dostupné na WWW: <<http://www.socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=080227134810.pdf>>.

- Jednání maximalizující štěstí v krátkodobé perspektivě se z dlouhodobé perspektivy může zdát jako nevhodné pro maximalizaci celkové sumy štěstí.
- Následky jednání nejsou nikdy dopředu jisté.
- Utilitarismus může vést k činům, které by za normálních okolností dobrý člověk netoleroval.
- Sociální princip utilitarismu vnímá sociální užitek jako sumu užítku nebo průměrný užitek, zcela zde chybí informace o míře užítku pro konkrétní osobu.
- Utilitarismus se může jevit jako nespravedlivý v případě, kdy je např. obětováno štěstí jedné skupiny lidí pro to, aby bylo dosaženo větší sumy štěstí pro jinou skupinu.¹⁶¹

4.1.4 Radikální hnutí

Obsahuje marxistické i antiopresivní přístupy v praxi. Jeho předpoklady jsou: rovnost výsledků; vnímání člověka jako nutně společenské bytosti. Jedním z autorů radikálního hnutí, jehož dílo mělo výrazný vliv na sociální práci, je Paulo Freire. Freire navazuje na myslitele frankfurtské školy.¹⁶² Je přesvědčen, že úkolem lidí je přetvářet utlačující životní podmínky, a tak dosahovat stále plnějšiho lidství. Útlak představuje každou situaci, kdy jeden člověk využívá druhého a tím mu klade odpor v tom, aby se definoval jako odpovědná bytost.¹⁶³

Z pohledu této teorie by se Anna měla postavit své rodině, respektive své matce a jejímu přání, aby Anna šla pracovat. Fakt, že si matka nepřeje, aby Anna šla pracovat, by klientka měla pojmout jako výzvu, jako překážku, kterou je nutné překonat na cestě za svým cílem.

V procesu humanizace mohou být aktivní především utlačovaní, protože utlačovatelé toho nejsou schopni. Utlačovatelé usilují o přeměnu všeho ve svém okolí na objekt své vlastní převahy. Mají za to, že takto lze transformovat cokoliv. Nástrojem

¹⁶¹ Matoušek, O., *Metody a řízení sociální práce*, str. 30.

¹⁶² Frankfurtská škola je sociálně filosofická škola 20. století vzešlá z německého duchovního prostředí, jejíž teoretický program je postaven na kritické teorii společnosti. Za nejvýznamnější představitele jsou považováni Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, Herbert Marcuse, Erich Fromm a Jürgen Habermas.

¹⁶³ Srov. Nečasová, M., *Etika sociální práce* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=080227134810.pdf>>.

jim je tzv. falešná štědrost (paternalismus). Zároveň s bojem utlačovaných za vlastní svobodu se vytrácí moc utlačovatelů a tím znovu získávají své lidství, které ztratili. Už není utlačovatel ani utlačovaný, je jen člověk v procesu dosahování svobody. Proces humanizace se pojí i s problémy. Lidé mají strach ze svobody, protože svoboda znamená také autonomii a odpovědnost. Být samostatnou a odpovědnou bytostí není vrozená ctnost, člověk se k ní musí propracovat.¹⁶⁴

Anna musí zaujmout aktivní postoj a prokázat své odhodlání, tímto rozhodnutím nakonec svou matku může přesvědčit o tom, že zvládne absolvovat program podporující pracovní uplatnění i přes všeobecné předsudky. Samozřejmě mohou přijít pochybnosti, zda opravdu svého cíle dosáhne, to ovšem k procesu převzetí zodpovědnosti a osamostatňování patří.

4.1.5 Etika účasti

Etika účasti souvisící s radikálním hnutím, které má své základy ve feminizmu. Jeho zastánci původně napomínali státní instituce za to, že se ženy snaží držet v rodinách a odmítají jejich zapojení v pracovním a společenském životě. Postupem času je důraz kladen na antiopresivní práci, která má být zdrojem zplnomocnění žen, a to klientek i sociálních pracovníků. Feministické hnutí nevyprodukovalo žádnou koherentní teorii, ale ovlivnilo kladení jiných obrazů. Sociální pracovník by klientovi měl pomoci zjistit, nakolik ho ovlivňují různé formy útlaku a podpořit jeho snažení o opětovné nabytí kontroly nad svým životem.¹⁶⁵

Za pomoci sociální pracovníce by měla Anna rozpoznat formy nátlaku, které na ni jsou vyvíjeny jak ze strany rodiny, která nechce, aby se klientka dále vzdělávala a má na mysli jen své zájmy, tak ze strany Anniny party přátel, kteří se vysmívají konzumnímu způsobu života. Devalvují hodnoty jako práce a dobré zázemí, devalvují klientčin cíl úspěšně absolvovat program podporující pracovní uplatnění, najít si práci a být nezávislou a samostatnou osobou.

¹⁶⁴ Nečasová, M., *Etika sociální práce*[online]. Dostupné na WWW: <<http://www.socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=080227134810.pdf>>.

¹⁶⁵ Srov. Matoušek, O., *Metody a řízení sociální práce*, str. 31-32.

Z pohledu etiky účasti, deontologická i utilitaristická morálka staví na systému individualizovaných práv a povinností, představuje určující modus morálního uvažování, který počítá s existencí struktur moci ve společnosti a má tendenci marginalizovat a vytěšňovat zkušenost méně mocných. Vytýká jim, že jsou založeny na systému individuálních práv a povinností a že kladou přehnaný důraz na abstraktní morální principy, nestrannost a racionalitu. Někteří autoři označují deontickou a utilitaristickou etiku souhrnně názvem etika spravedlnosti a argumentují tím, že jde o maskulinně orientovaný systém, který nebere v úvahu přístup, který je vlastní ženám. Ženy kladou důraz spíše na kvalitu vztahu a odpovědnost než na povinnosti a principy. Etiku účasti je možné dávat do souvislosti i s etikou ctnosti, kde ctnost je definována jako charakterový rys, prostřednictvím kterého přispívá člověk k ideálu dobrého života – svého i společnosti, ve které žije. Etika účasti klade požadavek na přeformulování dominantních konceptů morálky.¹⁶⁶

4.1.6 Etika diskurzu

Životní svět je složen z kulturně reprodukováných interpretačních rámců, společenských zařízení a oprávněných osob, které disponují komunikativními schopnostmi. K životnímu světu patří i komunikativní jednání, jež je zaměřeno na vzájemné porozumění. Podstatnou podmínkou je symetrický vztah partnerů v rozhovoru.¹⁶⁷

Komunikace založená na vzájemném porozumění se odehrává mezi sociální pracovníci a klientkou nikoli pak mezi klientkou a její matkou. O takovýto symetrický vztah v komunikaci musí klientka usilovat a docílit toho, že bude matkou uznána jako rovnocenný partner, teprve poté může dojít k rozhovoru, ve kterém účastníci budou respektovat jeden druhého, a bude nastoleno vzájemné porozumění.

V perspektivě systémů se uplatňuje strategické jednání zacílené na dosažení konkrétního chování u druhé osoby. Jedná se o systémovou racionalitu, která s sebou

¹⁶⁶ Nečasová, M., *Etika sociální práce*[online]. Dostupné na WWW: <<http://www.socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=080227134810.pdf>>.

¹⁶⁷ Matoušek, O., *Metody a řízení sociální práce*, str. 35.

nese značné nebezpečí, že lidé, kteří jsou po dlouhou dobu negování a zneužívání ve své subjektivitě, vykazují symptomy ztráty identity.¹⁶⁸

Symptom ztráty identity a sebevědomí vůbec je u klientky vykazován, dlouhodobě je jí upíráno její právo na seburčení a ignorování jejích přání, na místo kterých je jí sugerován pocit provinění, který má pramenit z Anniny neochoty najít si zaměstnání a přispívat do rodinného rozpočtu na místo dalšího vzdělávání.

Sociální pracovníci se mohou ocitnout v situaci, kdy klientovi nároky mohou být předmětem diskuse a kdy východiskem je společné definování situace. Častěji však pracují v rámci systémové perspektivy, které je vlastní nátlak na klienta. Povolání sociálního pracovníka totiž obnáší odpovědnost nejen ke klientovi, ale i ke společnosti.¹⁶⁹

Absolvování programu podporujícího pracovní uplatnění je předmětem diskuze sociální pracovníce a klientky, není třeba využívat jakéhokoli nátlaku vzhledem k tomu, že se na cíli práce shodnou. Jistá forma naléhání by však mohla být aplikovatelná v rozhovorech s matkou klientky, která projevuje nesouhlas s vytyčeným cílem.

Sociální pracovníci mají odpovědnost, která vychází jak z jejich postavení v rámci systému sociálního státu, tak i z nezávislého postavení. Jsou pomyslným středem mezi státem a občanem. Z pohledu systému jim přísluší ovládací funkce a nutí je ke strategickému jednání. Z pohledu životního světa jim přísluší funkce pomoci, kde jde o komunikativní jednání. Sociálnímu pracovníkovi tedy nezbyvá než ovládat přechody mezi strategickým a komunikativním chováním. To na něj klade značné nároky zvláště tam, kde je rozhovor s klientem a samo porozumění klientovi poznamenané komunikačními bariérami.¹⁷⁰

4.1.7 Hédonismus

Etický hédonismus je nejvíce spojován s filozofem ze starověkého Řecka, Epikúrem, jež učil, že naším životním cílem by měla být minimalizace bolesti a maximalizace potěšení. Slast (hédoné) je pokládána za nejvyšší dobro a kritérium jednání. Smyslem života je tedy naplnění lidských potřeb a zájmů. Úsilí směřuje k maximálnímu množství

¹⁶⁸ Matoušek, O., *Metody a řízení sociální práce*, str. 36.

¹⁶⁹ Srov. Matoušek, O., *Metody a řízení sociální práce*, str. 36.

¹⁷⁰ Tamtéž.

prožitků této libosti, život je nejčastěji zaměřen na úsilí dosažení co největšího majetku, jenž je předpokladem dosažení těchto hodnot. Zde uvedené hodnoty mají svou nezpochybnitelnou cenu (bez peněz se nikdo neobejde), problémem se ovšem stává člověk, jenž tyto věci chápe jako jediné životní hodnoty. Takovýto člověk rezignuje na své lidství a prožívá život na úrovni animality.¹⁷¹

Vedena principem hédonismu by Anna mohla rezignovat na potřeby své rodiny a zaměřit se na své potřeby, které maximalizují její potěšení. V tomto případě se nejedná o enormní hromadění majetku a jiných hmotných či nehmotných statků, Anna chce dosáhnout kvalitnějšího vzdělání, které jí umožní lépe žít. Tudíž jde spíše o sobecké jednání vůči její rodině, které jí umožní dosáhnout svých cílů (a potažmo i cílů její rodiny – tedy zlepšení finanční situace) nikoli o rezignaci na své lidství.

Přírodní (přímý) hédonismus vidí bezprostřední cíl svého snažení v dosažení slasti - jedná se podobně jako u zvířat o kalkul libosti a nelibosti. Takto chápané štěstí prostřednictvím opakovaného úsilí o dosažení slasti je však vždy krátkodobé, po odeznění slasti nastává pocit prázdnoty.¹⁷²

Vlivem přímého hédonismu by Anna sice dospěla ke svému cíli, po jeho dosažení by se ovšem mohl objevit pocit prázdnoty pramenící z faktu, že dosáhla svého přání na úkor potřeb vlastní rodiny.

Zprostředkovaný hédonismus používá zprostředkované dlouhodobé perspektivy života. Cílem sice zůstávají stejné hodnoty, je motivován stejnou filozofií, avšak respektuje, že k dosažení těchto cílů je nutno vzdát se bezprostředního uspokojování teď a tady a je nutno přijmout určité nelibosti.¹⁷³

Tento princip by zachoval v patrnosti klientčin cíl s tím, že by mohl být načas oddálen. Popřípadě by Annino přání absolvovat program podporující pracovní uplatnění mohlo být zkombinováno s časově nenáročnou brigádou, která by přinesla finance do rodinného rozpočtu a byly by tak naplněny potřeby všech členů rodiny.

Paradox hédonismu spočívá v tom, že lidé usilující o dosažení štěstí, o dosažení slasti se s ním často minou, zatímco jiní ho nalézají, a to jakoby vedlejší produkt při činnosti zaměřené zcela jinam. Svého štěstí totiž nedosáhneme tím, že svůj zrak budeme

¹⁷¹ Srov. GCHD, *Hédonismus* [online]. Dostupné na WWW: <<http://gchd.sweb.cz/hedonismus/index.html>>.

¹⁷² Srov. Unium, *Hédonismus* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.unium.cz/materialy/0/0/hedonismus-m18718-p1.html>>.

¹⁷³ Tamtéž.

upínat na štěstí, ale štěstí spíš funguje jako vnitřní odměna za vydařenou smysluplnou činnost v zájmu vyšších hodnot, než je naše vlastní štěstí.¹⁷⁴

Takže nakonec i obětování se pro rodinné dobro by Anně mohlo přinést štěstí, a to aniž by bylo naplněno její původní přání.

Viktor E. Frankl řekl: „Kdo povyšuje slast na princip, kdo ji činí předmětem svého přepjatého záměru, ten ji nenechává být tím, čím má zůstat – výsledkem, účinkem. Toto převrácení slasti jako efektu ve slast, jako objekt úsilí vede k převrácení samotného principu slasti - princip slasti se jeví jako bezvýhodný a ztroskotává sám v sobě. Čím více tedy jde člověku o slast, tím více je nucen úsilí o její dosažení stupňovat a tím více mu slast uniká.“¹⁷⁵

4.1.8 Teorie spravedlnosti

V teorii spravedlnosti podle Johna Rawlse vystupují jedinci jako svobodné a rovné osoby, spolu s myšlenkou, ve které společnost vystupuje jako férový systém spolupráce. Rawlsovým záměrem bylo nalezení závazného postupu, který bude obsahovat soubor principů vhodných k spravedlivému institučnímu a distribučnímu uspořádání společnosti.¹⁷⁶

Rawlsova teorie spravedlnosti se vztahuje k základním principům organizace společnosti, nezabývá se však spravedlností konkrétních činů osob působících v rámci dané společnosti. Touto primární organizací společnosti je vzájemně propojený systém pravidel a praktik, na jejichž základě hlavní společenské instituce distribuují zásadní práva a povinnosti a určují podíly z výsledků sociální kooperace. Pod pojmem „hlavní společenské instituce“, je možné představit si například politickou ústavu, obecná pravidla regulující trh nebo samotnou rodinu. Každá taková instituce by měla podléhat určité regulaci, čímž by byla zaručena jejich spravedlnost v rámci dané společnosti.

¹⁷⁴ Unium, *Hédonismus* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.unium.cz/materialy/0/0/hedonismus-m18718-p1.html>>.

¹⁷⁵ Unium, *Hédonismus* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.unium.cz/materialy/0/0/hedonismus-m18718-p1.html>>.

¹⁷⁶ Srov. ...about everyting interesting. *Pojem spravedlnosti v politickém myšlení F. A. Hayeka a Johna Rawlse* [online]. Dostupné na WWW: <<http://pavek.bloguje.cz/836221-pojem-spravedlnosti-v-politickem-mysleni-f-a-hayeka-a-j-rawlse.php>>.

Tyto „regulace“ by měly spočívat v maximální možné míře svobody, férové rovnosti příležitostí a v upřednostnění těch, co jsou na tom nejhůře.¹⁷⁷

V této souvislosti Rawls definoval dva principy spravedlnosti. První princip zní následovně: Každý člověk má mít rovné právo na co nejrozsáhlejší systém základních svobod, který je slučitelný se systémem svobody pro všechny.¹⁷⁸

Dle tohoto principu má klientka Anna například naprosto stejné právo na kvalitní trávení svého volného času a absolvování programu podporující zaměstnání jako každá jiná osoba.

Druhý princip: Sociální a ekonomické nerovnosti mají být uspořádány tak, aby:

- a) sloužily maximálnímu prospěchu nejméně zvýhodněných občanů
- b) byly spojeny s úřady a funkcemi, které jsou otevřeny všem, férová rovnost příležitostí.¹⁷⁹

Tento princip by pro Annu jako Romku ze sociálně slabé rodiny znamenal určitá zvýhodnění, například přednostní zařazení do programu podporujícího pracovní uplatnění, nabídnutí pracovního místa a ačkoli přesně těchto cílů chce Anna a její sociální pracovnice dosáhnout, nemělo by toho být dosaženo na základě pozitivní diskriminace.

4.2 Shrnutí

- Spojení etiky a sociální práce s ohroženými adolescenty má stát na povědomí o charakteristických požadavcích na eticky správné jednání, které bude vycházet z každodenní lidské zkušenosti. Z nich pak je patrná podpůrná role etiky při řešení dilemat v sociální práci.

¹⁷⁷ Srov. ...about everyting interesting. *Pojem spravedlnosti v politickém myšlení F. A. Hayeka a Johna Rawlse* [online]. Dostupné na WWW: <<http://pavek.bloguje.cz/836221-pojem-spravedlnosti-v-politickem-mysleni-f-a-hayeka-a-j-rawlse.php>>.

¹⁷⁸ RAWLS, J., *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-89-9, str. 21-23.

¹⁷⁹ Tamtéž.

- Obohacení sociální práce o etickou rovinu usnadňuje pomáhajícím pracovníkům orientaci v případech, kdy mají provést rozhodnutí, které se vztahuje k poli morálních dilemat a problémů.
- Etická problematika prostupuje celou profesí. Znalosti z předmětu etiky sociálnímu pracovníkovi zprostředkují lepší orientaci v profesi. Jakým způsobem bude etické problémy řešit, záleží však především na jeho zkušenosti, citlivosti a osobním hodnotovém žebříčku.

Závěr

Cílem předložené diplomové práce byla reflexe krizového období adolescence, jeho projevy a rizika, se kterými je konfrontována i sociální práce, jestliže nabízí pomoc k jejímu zdařilému zvládnutí. S tímto cílem jsou spojena rozličná zjištění.

Nejčastější rizikové formy chování adolescentů jsou zachyceny v první kapitole této práce. Ukazuje se, že velký vliv na výskyt rizikového chování u adolescentů mají ochranné faktory. Pokud tyto faktory selžou, mohou se u adolescenta projevit sklony k rizikovému chování, které sociální práce řeší za pomoci široké škály preventivních a intervenčních programů.

Sociální pracovník se při řešení rizikového chování adolescentů setkává s řadou etických dilemat. Ty často vyplývají z konfliktu povinností, které mají vůči klientům, zaměstnavateli, kolegům aj. Tato práce chce nejen na tato možná dilemata upozornit, ale i nabídnout sociálním pracovníkům alespoň obecné návody vedoucí k řešení takovýchto konfliktních situací.

Přínosem může být za této situace také znalost teorií sociální práce a etických teorií. Dokáží sociálnímu pracovníkovi objasnit různé aspekty klientova života a nabídnout adekvátní intervenční postupy. Integrují, modifikují a využívají velkého množství poznatků z různých oborů ve snaze pomáhat klientům při obnově jejich sociálního fungování.

Seznam použitých zdrojů

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D., *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1284-9.

MACEK, P., *Adolescence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.

MATOUŠEK, O., a kol., *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.

MATOUŠEK, O., a kol., *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.

MATOUŠEK, O., a kol., *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7.

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A., *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X.

MÁTEL, A., *Etika sociálnej práce*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2010. ISBN 978-80-89271-85-6.

MÁTEL, A., SCHAVEL, M., MUHLPACHR, P., ROMAN, T., *Aplikovaná etika v sociální práci*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010. ISBN 987-80-87182-13-0.

MUCHOVÁ, L., *Budete mými svědky*. Brno: Kartuziánské nakladatelství a vydavatelství, 2011. ISBN 978-80-86953-82-3.

MUSIL, L., *Ráda bych vám pomohla ale...* Brno: Marek Zeman, 2004. ISBN 80-903070-1-9.

RAWLS, J., *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995.
ISBN 80-85605-89-9.

REAMER, F. C., *Social work values and ethics*. New York: Columbia University Press,
2006. ISBN 0-231-13789-3.

ŘÍČAN, P., *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-829-5.

SHNEIDER, J., *O smyslu a důležitosti životních krizí: psycholog k problémům
moderního života*. Hranice: Fabula, 2005. ISBN 80-86600-27-0.

SOTONIAKOVÁ, E., *Teorie a metody sociální práce*. Ostrava: Ostravská universita
v Ostravě, 2005. ISBN 80-7368-118-8.

ÚLEHLA, I., *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. Praha: Sociologické
nakladatelství SLON, 2005. ISBN 80-86429-36-9.

VAŠUTOVÁ, M., *Pedagogické a psychologické problémy dětství a dospívání*. Ostrava:
Ostravská universita v Ostravě, 2005. ISBN 80-7042-691-8.

VÁGNEROVÁ, M., *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005.
ISBN 80-246-0956-8.

Elektronické dokumenty

.....about everyting interesting. *Pojem spravedlnosti v politickém myšlení F. A. Hayeka a Johna Rawlse* [online]. Praha, 2010 [cit. 2012-3-4]. Dostupné na WWW: <<http://pavek.bloguje.cz/836221-pojem-spravedlnosti-v-politickem-mysleni-f-a-hayeka-a-j-rawlse.php>>.

BECKER, H., *Labelling Theory*[online]. [cit. 2012-2-1]. Dostupné na WWW:< <https://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/becker.htm>>.

ETICKÝ KODEX PRACOVNÍKŮ ČESKÉ REPUBLIKY, [online]. [cit. 2012-1-25]. Dostupné na WWW: <http://www.vkci.cz/soubory/prilohy/67_0_eticky20kodex%20soc%20pracovniku.pdf>.

Evropský sociální fond v ČR, *K naplnění předpokladů pro výkon činnosti v sociálních službách*, [online]. [cit. 2012-3-3]. Dostupné na WWW: <<http://granty.vsers.cz/dokument/Zaklady%20socialni%20prace.pdf>>.

GCHD, *Hédonismus* [online]. [cit. 2012-2-24]. Dostupné na WWW: < <http://gchd.sweb.cz/hedonismus/index.html>>.

HAMANOVÁ, J., a kol., *Syndrom rizikového chování v dospívání*. [online]. [cit. 2011-12-10]. Dostupné na WWW: <<http://www.zdn.cz/clanek/priloha-lekarske-listy/syndrom-rizikoveho-chovani-v-dospivani-132984>>.

JESOR, R., *Rizikové chování v dospívání*, [online]. New York, 1991 [cit. 2012-1-3]. Dostupné na WWW: <<http://www.msmt.cz>>.

MARKOVÁ, M., *Vliv sociálních faktorů na problémové chování adolescentů*[online]. [cit. 2012-1-13]. Dostupné na WWW:< www.solen.cz/pdfs/ped/2008/03/11.pdf>.

MÁTEL, A., *Systematický postup řešení etických dilemat v sociální práci*, [online]. Brno, 2010 [cit. 2012-2-5]. Dostupné na WWW: <<http://www.scribd.com/doc/28870182/Systematick%C3%BD-postup-%C5%99e%C5%A1eni-etick%C3%BDch-dilemat-v-socialni-praci-Systematic-approach-of-ethical-dilemma-solving-in-social-work>>.

Ministerio del Poder Popular para Ciencia y Tecnología: *Adolescencia y desarrollo*[online]. [cit. 2011-11-8]. Dostupné na WWW:
<<http://www.rena.edu.ve/cuartaEtapa/psicologia/Tema6.html>>.

MPSV. *Systém sociálně-právní ochrany dětí ČR*[online]. Praha, 2009 [cit. 2012-2-7].
Dostupné na WWW:<<http://www.mpsv.cz/cs/7243>>.

NEČASOVÁ, M., *Etika sociální práce*[online]. Brno, 1999[cit. 2012-3-1].
Dostupné na WWW:
<<http://www.socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=080227134810.pdf>>.

Oddělení prevence kriminality Magistrátu hl. m. Prahy, *Přehled nízkoprahových a otevřených zařízení pro děti a mládež v hl. m. Praze* [online]. Praha: 2010
[cit. 2012-2-12]. Dostupné na WWW:
<www.nicm.cz/files/Prehled%20nizkoprahovych%20klubu.doc>.

Salesiáni Dona Bosca, *Středisko mládeže*, [online]. Plzeň [cit. 2012-1-26].
Dostupné na WWW: < <http://www.sdbplzen.cz/kdo-jsme-sasm/>>.

Unium, *Hédonismus* [online]. [cit. 2012-2-14]. Dostupné na WWW:
< <http://www.unium.cz/>>.

Abstrakt

HOMOLKOVÁ, L., Vývojové krize, jejich smysl a důležitost: uplatnění etiky a sociální práce při řešení krize adolescence. České Budějovice 2012. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra teologické a sociální etiky. Vedoucí práce J. Šrajer.

Klíčová slova: adolescence, krizová období, sociální práce s ohroženými adolescenty, preventivní a intervenční programy sociální práce, etické dilema, teorie sociální práce, etické teorie

Práce se zabývá reflexí rizikových forem chování v období adolescence. První kapitola nabízí komplexní, stručné, seznámení s životními krizemi ve vývoji člověka se zaměřením na krizi adolescence. V souvislosti s tímto obdobím jsou popsány zásadní změny, kterými adolescent prochází a které mohou být zdrojem krizových momentů. Na krizové momenty pak navazuje druhá kapitola, která popisuje konkrétní formy sociální práce s dospívající mládeží a v této praxi navozené etické otázky a dilemata. Třetí kapitola obohacuje předchozí dvě o teorie sociální práce, které usnadňují každodenní praxi pomáhajících pracovníků tím, že specifikují, co má kdo dělat. Poslední kapitola práci dokresluje přehledem reflexí etických otázek v sociální práci s adolescenty a jejich krizemi a hledání odpovědí na ně, resp. hledání pro tuto praxi perspektivních řešení z pohledu etických teorií.

Spojením všech kapitol vzniká komplexní pojednání zabývající se sociální prací s rizikovými adolescenty s kompetentními možnostmi řešení krizových momentů.

Abstract

The evolutionary crises, their sense and importance, asserting of ethics and social work with solution of adolescence.

Key words: an adolescence, the seasons of crises, social work with endangered adolescence people, prevent and intervention programmes of social work, an ethics dilemma, the theory of social work, ethics theories.

This work is engaged in the reflex of endangered behaviour in the season of adolescence. The first chapter offers a complex, compendious acquainting with life crises in the development of man with the intention on the crisis of adolescence. In connection with this season, there are described fundamental changes that can be the source of critical moments. The second chapter is following up with a critical moments that describes concrete forms of social work with young generation and ethics questions and dilemmas. The third chapter enriches the previous two of the theory of social work that facilitates a daily practise of workers and it specifies for anybody what to do. The last chapter of the work is about the reflex of ethics questions in the social work with adolescence people and their crises and finding the question on it or finding the perspective solutions.

With the connection of all chapters, there exists a complex treatise that engaged in social works with dangerous adolescent people with qualified ways to solve the critical moments.